

TRADICIJSKA KULTURA ZAGORE U ETNOLOŠKOM, ANTROPOLOŠKOM I TEOLOŠKOM KONTEKSTU

Ban, Natali

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:232897>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TRADICIJSKA KULTURA ZAGORE U ETNOLOŠKOM,
ANTROPOLOŠKOM I TEOLOŠKOM KONTEKSTU**

NATALI BAN

Split, 2022. godine

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

**TRADICIJSKA KULTURA ZAGORE U ETNOLOŠKOM,
ANTROPOLOŠKOM I TEOLOŠKOM KONTEKSTU**

Studentica:

Natali Ban

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2022. godine

Posvećujem ovaj rad svojoj obitelji koja me potaknula da kao dijete upoznam svijet tradicije i folklora. Svojim prijateljima koji su me uvijek podupirali i imali razumijevanja za moj hobi. Svojim kolegama i prijateljima iz KUD-a Jedinstvo, kao i kolegama iz drugih KUD-ova i ansambala zbog kojih sam i zavoljela sve ovo.

Zahvaljujem svom mentoru što je prepoznao moju strast i omogućio mi da pišem o onom što volim!

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Cetinski kraj	7
3. O narodu	8
4. Kršćanstvo na području Dalmatinske zagore	8
5. Običaji, obredi, molitve i legende uz blagdane i svetkovine	9
5.1. Pjesma, ples i narodna okupljanja.....	10
5.2. Advent.....	12
5.3. Sveci.....	13
5.4. Sveta Barbara	13
5.5. Sveti Nikola	14
5.6. Sveta Lucija	16
5.7. Badnjak	17
5.8. Božić	18
5.8. Sveti Stjepan Prvomučenik	20
5.9. Sveti Ivan evanđelist	21
5.10. Nevina dječica.....	22
5.11. Stara godina (Silvestrovo).....	23
5.12. Nova Godina	24
5.13. Sveta tri kralja.....	24
5.14. Koledanje	25
5.15. Maškare.....	26
5.16. Korizma.....	27
5.17. Cvjetnica	28
5.18. Veliki četvrtak.....	29
5.18. Veliki petak.....	30
5.19. Velika subota	31

5.20. Uskrs	32
5.21. Sveti Juraj.....	33
5.22. Sveti Marko Evanđelist.....	34
5.23. Spasovo	35
5.24. Duhovi.....	36
5.25. Tijelovo	37
5.26. Sveti Antun Padovanski	38
5.27. Sveti Ivan Krstitelj	40
5.28. Velika Gospa.....	41
5.29. Svi sveti i Dušni dan	42
Rječnik	45
7. Zaključak.....	1
Sažetak	2
Summary.....	3
Literatura.....	4

1. Uvod

"Folklor je kao i livada, puna raznobojnog poljskog cvijeća. Ništa u njem nije isto, uvijek je sve novo, uvijek je malo drugačije i još ljepše."¹

Kulturom možemo nazvati sve ono što je proizašlo kreativnom moći čovjeka. Sve ono što je čovjek stvorio, a što je pridonijelo promjenama koje su utjecale na život civilizacije.² Kao jednu od bitnih sastavnica ljudskog života promatramo i književnost. Književnost se oblikovala i mijenjala utjecajem ljudi. Čovjek je sve naučeno, bilo usmeno ili napisano, želio prenijeti potomcima. Tu se ogleda potreba za identifikacijom. Potreba pojedinca i zajednice koja želi zadržati u sjećanju ono što smatra bitnim za svoj narod. Ponekad je takva spona između čovjeka i priče zasnovana na izravnoj vezi sa zbiljom, a ponekad to i nije slučaj. Usmenost se zasnivala na oznakama literariziranog, utemeljenog na sjećanju, koje se prenosilo s naraštaja na naraštaj te je kao takvo zadržavalo svoj smisao.³

Zahvaljujući geografskom prostoru na kojem obitavaju Hrvati, kultura našeg naroda je iznimno raznolika i specifično povezana s podnebljem. Sjever se uvelike razlikuje od juga, kao i istok od zapada, a to se ponajprije ističe u načinu života.

Dalmatinska zagora ili *Zagora* označava kraj koji se nalazi s one strane planina ili gora, točnije područje koje je odvojeno od mora priobalnim grebenima Rilić, Biokovo, Mosor, Omiška dinara, Kozjak, Opor i Vilaja.⁴ Zagoru možemo podijeliti na nekoliko manjih cjelina: drniško-kninska, vrličko-sinjska, imotska, vrgorska, poljička ili omiška i Zagora koja se uglavnom poklapa sa zagorskim pojasom splitske i trogirke općine.⁵

Široko područje Dalmatinske zagore razlikuje se, *od mjesta do mjesta*, običajima, plesovima, vjеровanjima i načinom života. Mnoge su migracije uvelike oblikovale život na

¹ Ljevaković, Zvonimir, <https://www.lado.hr/> (pristup 30. kolovoza 2022.)

² Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb, 2013., str. 9.

³ *Isto*, str. 10.

⁴ Matas, Mate, *Zagorski pojas splitske općine – primjer eksodusnog područja*, u Hrvatski geografski glasnik, Vol. 47. No. 1., 1985., str. 121.

⁵ *Isto*, str. 122.

ovom prostoru. Stanovništvo je napuštalo ovaj krški kraj u težnji da se približi politički i egzistencijalno sigurnijem primorju, a na ta iseljena mjesta dolazile su pridošlice iz unutrašnjosti koje su s vremenom također težile iseljavanju.⁶ Ljudi su ono što je uzrokovalo da se ovo područje tijekom godina mijenja, stoga je razumljivo da je potrebno proučiti ljude kako bi se razumjela nastala raznolikost Dalmatinske zagore.

Razlike možemo promatrati u etnološkom, antropološkom i teološkom kontekstu. Svedemo li svaku od ovih sastavnica na proste definicije u korijenu svake od njih dobivamo čovjeka kao glavnog i odgovornog vodiča svog života koji se prilagođava, usvaja ili mijenja određene stavke društvenog života.

Kulturna povijest Hrvata oblikovala se riječima, točnije primjerenom fabulom koja je bila u skladu s tradicijskim poimanjem.⁷ Kao što su se brojne priče, legende i poslovice s vremenom mijenjale i izobličavale sve do neprepoznatljivih oblika (toliko da su na osnovi njih nastajale inačice istih prilagođene novom vremenu ili kraju), tako su se mijenjali svakodnevni životi ljudi kao i njihova vjerovanja.

Dalmatinska zagora je geografski vrlo široki kraj, stoga će se ovaj rad odnositi na područje Cetinske krajine. Cilj je istaknuti sličnosti i razlike u životu, vjerovanjima te tradiciji pojedinih mjesta Dalmatinske zagore. Rad se temelji na podacima prikupljenima u naseljima Dalmatinske zagore, koje su kolege istraživale u prijašnjim godinama te također na vlastitim saznanjima toga područja. Treba uzeti u obzir da su u radu navedena mjesta i zaseoci koji su na iznimno maloj udaljenosti, ali postoje li različiti narodni običaji koji među njima čine razliku i zbog kojih su možda ti zaseoci stvoreni zasebno? Na tom području postoje i veći gradovi koji imaju veliku povijest na kojima je stvorena tradicija, no možemo li u svoj toj geografskoj i povijesnoj raznolikosti pronaći sličnosti u načinu života? Ovim radom ćemo razmotriti navedena pitanja i dati vjerodostojni prikaz života Dalmatinske zagore.

⁶ Matas, Mate, *Zagorski pojas splitske općine – primjer eksodusnog područja*, u Hrvatski geografski glasnik, Vol. 47. No. 1., 1985., str. 124.

⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

2. Cetinski kraj

Gradovi Sinj, Trilj i Vrlika te općine Otok, Hrvace i Dicmo teritorijalno pripadaju Cetinskom kraju te Splitsko-dalmatinskoj županiji. Prema ustrojstvu Crkve pripadaju Cetinskom i Kliškom dekanatu. Cetinski dekanat, kao i Cetinska krajina, dobio je ime prema rijeci Cetini. Danas Cetinski dekanat broji 23 župe: Bajagić, Bitelić, Budimir, Čaporice, Gala-Gljev, Grab, Hrvace, Košute, Otok, Potravlje, Ruda, Sinj, Strizirep, Tijarica, Trilj, Turjaci, Ugljane, Vojnić-Gardun, Voštane-Rože, Vrlika, Vrpolje-Čačvina, Zasiok i Zelovo (slika). Također postoje tri župe, Dicmo Donje, Dicmo Gornje – Krušvar i Bisko, koje su teritorijalno dio Cetinskog kraja, ali pripadaju Kliškom dekanatu.

Cetinski dekanat

3. O narodu

Proučavajući narod možemo stvoriti realnu sliku života u prijašnje vrijeme. Ljudi iz Zagore uvijek su spremni na boj i na klanje, tvrde su glave te iznimno lukavi. Vjeruju u svetosti, običaje i svoje dužnosti. Vjerovalo se da su toliko osjetljivi da ukoliko se netko duže zagleda u njih da je to jednako tome kao da su pogledali smrti u oči.⁸

„Kada je na primjer kralj Klito Illyrski imao ratovati s Alexandrom, zakla on bogovom za žrtvu tri dječaka i tri djevojke i tri crna ovna. Da si tielo slikaju kao i Thračani, a da su pobožni, pravedni, gostoljubivi i vole živiti u veselu drugovanju, to svi kazuju. Nečuveno je i nevjerovatno, što se o njihovih gostbah pripovieda, kako su skloni pijanstvu, a da se kod svake gostbe opiju, i da je to gotovo svaki dan.“⁹

4. Kršćanstvo na području Dalmatinske zagore

Kršćani su počeli s naseljavanjem Cetinske krajine nakon što su tvrđave Knin, Vrlika, Sinj, Zadvarje i Vrgorac pripale njima. U tom se periodu najviše naglašava uloga franjevac.¹⁰

U prošlosti se uvijek željela istaknuti vjera i pripadnost narodu. Tako je posebice značajan križ koji se nalazi u Trilju na brežuljku zvanom Bila glavica. Križ je podignut 1933. godine. Narod je bio siromašan i radišan te iznimno pobožan. Križ su podigli povodom 1900. godišnjice Kristove muke i smrti. Na blagdan Sv. Marka narod se okuplja jednom godišnje narod pod križem uz blagoslov polja i molitve Bogu. Sve to ciljem da se još jednom podari dobar urod i nagradi narod za sav trud i molitve upućene k Njemu.¹¹

⁸ Smičiklas, Tade, *Poviest Hrvatska*, dio prvi. Matica hrvatska. Zagreb, 1882., str. 21. (<https://www.matica.hr/media/knjige/poviest-hrvatska-i-991/pdf/poviest-hrvatska-i-pdf.pdf>) (pristup 30. kolovoza 2022.)

⁹ *Isto.*

¹⁰ <https://www.kosute.hr/kosute-kroz-povijest/kosute-pod-mletackom-upravom/> (pristup 30. kolovoza 2022.)

¹¹ Mijoč, Maneta, Dukić, Josip, *Služavke malog Isus u župi Trilj i župi Košute* (1966.-2016.). Trilj, Košute, 2016., str. 46.

5. Običaji, obredi, molitve i legende uz blagdane i svetkovine

Narod je zajednica ljudi koja nastanjuje određeno područje i svjesna je svojeg podrijetla te gradi svoje zajedništvo osjećajem međusobne pripadnosti i privrženosti.¹² Pripadanje kao takvo je vrlo važno za čovjeka jer ga definira kao osobu. Čovjek je stvoren kao društveno biće te se karakterno izgrađuje i oblikuje prema zadanim društvenim normama. Nasuprot antici, možemo reći da je težište našega folklora upravo u nosiocima onih koji ih prenose, pjevačima i piscima. Prema ljudima koji nam prenose pjesme, priče i anegdote te ih oblikuju svojim sjećanjima i doživljajima saznajemo više o tom vremenu i nastojimo razumjeti sadašnjost. Možda se po tome može reći da ipak imamo poveznice s antikom koja tvrdi da je težište njihovog folklora u mišljenju.¹³ Nužno je poznavati i razumjeti prošlost jer narodi koji je ne poznaju osuđeni su na ponavljanje pogrešaka iz iste.¹⁴

Tijekom godina područje naše države je doživjelo mnoge promjene uzrokovane prirodnim, klimatskim, migracijskim, političkim, društvenim i drugim faktorima. Narod je, usprkos svemu, nastojao zadržati svoj identitet. Kultura se različito razvijala i mijenjala na određenim područjima. Utjecaj Talijana na priobalnom području je ostavio veliki utisak na tradicijsku kulturu tog područja. Osvrnemo li se na područje sjevera Hrvatske, poput Međimurja i Podravine, primijetit ćemo značajan utjecaj Mađara. Utjecaj Turaka ponajviše se odgleda u kontinentalnom dijelu Hrvatske, točnije Dalmatinskoj zagori.

Umjetničko stvaralaštvo proistječe iz doživljaja zavičaja, pokrajine i njenih ljudi. Svako područje stvara svoju „sliku“ koja može biti individualna ili kolektivna. Ono što utječe na tradicijsku kulturu područja je svojstveni *locus*, tip pokrajine, pejzaža i organizacije života. Razumjeti način života nekog područja omogućuje lakše razumijevanje oblačenja, načina plesanja,

¹² <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42981> (pristup 30. kolovoza 2022.)

¹³ Freidenberg, Olga, u Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 12.

¹⁴ Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*. Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014., str. 25.

pjevanja pjesama, prenošenja legendi, mitova, anegdota i drugo. U svakom nabrojanoj segmentu postoji zajednička nit, a to je emocija proizašla iz ljubavi prema domovini.¹⁵

5.1. Pjesma, ples i narodna okupljanja

„Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja, a vjerovalo se da će magičnost obreda i pjesama ispuniti određene želje i molbe puka.“¹⁶

Pjevalo se i plesalo kako bi se okupilo narod te kako bi se upoznalo muško i žensko. Plesalo se u otvorenim i zatvorenim kolima, u kojima mogu biti isključivo muškarci ili žene ili pak kolo može biti miješano. Kada bi plesali samo muškarci željela se istaknuti moć, dominacija i ugled. Ono što je značajno za to područje Dalmatinske zagore je upravo ta moć koja se ostvarivala u poziciji kolovođe koji je uvijek bio najstariji, najiskusniji i najbolji. U plesnom kolu se često izdvaja par ili više parova. U Sinjskoj krajini i Poljicima čitavo kolo se pretvorilo u parovno plesanje. Kolo je izgubilo formu kola, ali je zadržalo naziv.¹⁷

Momci i djevojke upoznawali su se najviše čuvajući stoku, kod crkve, na dernećima i sijelima. Djevojke su ujedno bile i čobanice pa su ih momci posjećivali na pašnjacima. Shodno tome nastajale su i pjesme:

*„Dođi lolo priko briga,
ja od tebe nemam milijega.
Dođi lolo, dođi janje moje
na bunare di se ovce poje.
Moj dragane jedini u nane
moj dragane sime od duvana*

¹⁵ Pogačnik, Jože, *Tragovi u vremenu*. Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 132.-157.

¹⁶ Dragić, Marko, *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2007. str. 369.

¹⁷ Ivančan, Ivan, *Narodni plesni običaji u Hrvata*, Hrvatska matica iseljenika. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1996., str. 260.

*čekat ću te još godinu dana.*¹⁸

Gonjanje je bio način ostvarivanja kontakta između djevojaka i momaka na području Zagore. Prije nego li bi mladići i djevojke stupili u vezu, mladići su morali dolaziti na *silo*. Takve večeri održavale su se na točno određene dane. Na sijelima su se igrale igre. Postoje priče da su djevojke češljale mladiće i plele im kosu. Djevojke bi lijepo splele one koji su im se svidjeli, a druge bi optužile da imaju uši te da ih stoga neće plesti. Naravno, uvijek se tražio i savjet od starijih seoskih žena.¹⁹

Danas se puno manje pazi i gleda iz koje je obitelji buduća mlada ili mladoženja. Ljudi su puno slobodniji. Doduše, potrebno je povući paralelu i sagledati kako se to odvijalo u prošlosti. Pri izboru budućeg ženidbenog partnera prvenstveno se gledalo imovinsko stanje, ali i obiteljske bolesti, težina/lakoća rađanja, fizički izgled (pogodnost za sudjelovanje u kućanskim i poslovima u polju). Sve to potvrđuje i pjesma:

„Dotarice da ti nije dote

đava bi te uzea s lipote.“²⁰

¹⁸ Alaupović-Gjeldum, Dinka, *Običaji i vjerovanja uz rođenje, ženidbu i smrt u dijelu splitske zagore*. Ethnologica Dalmatica, Vol. No. 4-5, 1996., str. 63.

¹⁹ *Isto*, str. 65.

²⁰ *Isto*, str. 65.

5.2. Advent

Narod je mjesec prosinac prihvatio kao mjesec dolaska zime, a s time i pojavu sve duže noći i kraćeg dana. Kako bi uveli malo radosti u taj zimski period, narod je *začinio* taj tmurni period godine s malo veselja. Mjesec prosinac je mjesec s najviše sačuvanih religijskih, obrednih, mitoloških i običajnih fragmenata koji navješćuju početak nove godine:

„Cilj obilježavanja bio je magijsko, ritualno ili religijsko osiguranje nanovog buđenja prirode. Kojim pričama ili mitovima je ispričana priča o nanovom rođenju obično nekoga antropomorfnog bića pitanje je religije, vjere ili mitologije određene civilizacije.“²¹

Kod Hrvata advent je razdoblje godine u kojem se iščekuje dolazak, kako i sama riječ preuzeta iz latinskog kaže, Gospodina.²² Četiri su nedjelje koje prethode Božiću i svaka od njih je od značajne važnosti. Prva nedjelja Adventa započinje nedjeljom koja je najbliža svetkovini sv. Andrije. Kao što je danas poznato da se za vrijeme korizme ne održavaju svadbe, tako se za vrijeme adventa nisu smjele održavati svadbe i veselja, nije se pjevalo, igrani ni *gizdalo*.²³ Upravo tada rasla je znatiželja kod djevojaka te su se okretale proricanju budućnosti. Na dan sv. Andrije su se tumačili snovi djevojkama te im se proricao budući ženik i životna sudbina.²⁴ S obzirom da se početkom adventa slavio i doček nove liturgijske godine, težilo se tome da nova godina bude što bolja te da narod odiše nadom i vjerom u bolje sutra.

Iako se Sveti Andrija, koji se slavi 30. studenog, najčešće smatra početkom adventa. Pored njega, za početak božićnog razdoblja uzimaju se još i *Sveta Barbara*, *Sveti Nikola* i *Sveta Lucija*. „*Sveta Barbara i Sveti Nikola su prvi sveci Adventa i upravo oni navješćuju skoro dolazeći Božić. Četiri nedjelje Adventa simboliziraju četiri tisućljeća iščekivanja od stvaranja svijeta do dolaska Isusa.*“²⁵

²¹ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5.

²² Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 415.

²³ Isto, str. 416.

²⁴ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 7.

²⁵ Isto, str. 416.

5.3. Sveci

Svaki svetac je istinski bio odan svojoj vjeri i Bogu. Uvijek je pomagao drugima te po svojim dobrim djelima ostao i zapamćen. Svaki od njih imao je vlastiti dar i po nečemu je bio značajan te privlačan ljudima, ali i Bogu. U rimokatoličkom kanonu postoji oko 4000 svetaca.

Njihova predanost Bogu iskazivala se kroz molitvu, čist život i poniznost. Važno je naglasiti kako su upravo najveći svetcii oni koji su najviše propatili za svog života. Razlog tomu bila je rimska vlast koja je željela iskorijeniti katoličku vjeru koja se u to doba prebrzo širila. Prvi poznati mučenik i svetac ubijen je oko pet godina nakon Kristove smrti, bio je to sv. Stjepan koji je pozivao je na molitvu, poniznost i čist život. Da su sveci umirali u velikim mukama, ali pritom pokazali izrazitu hrabrost i vjeru ne odričući se svoga Boga, dokazuju i sv. Katarina Aleksandrijska koja je umrla u strašnim mukama od šiljaka kotača te sv. Lucija koja je odbila odreći se svoje vjere te joj je radi toga odrezana glava.²⁶

5.4. Sveta Barbara

Sv. Barbara je izrazito štovana svetica u Zapadnoj (4. prosinca) i Istočnoj (17. prosinca) Crkvi. Danas se slavi kao zaštitnica zidara, rudara, arhitekata, grobara, vojnika, vatrogasaca i drugih. Naime, ne znamo mnogo o njezinom životu jer su različiti podaci o mjestu i vremenu njezinog djelovanja. Ipak ono što znamo i na čemu se gradi njezina legenda temelji se na motivirana iz antičke i ranokršćanske književnosti. Postoji legenda koja govori o čvrstoći njezine vjere. Sveta Barbara riskirala je svoj život i izložila se patnji koju je prouzročio njezin otac Dioskor kada se preobratala na kršćanstvo. Njezini iskazi vjere započeli su s nevinim odavanjem počasti Svetom Trojstvu te ocrtavanjem križa u mramoru, a rasli su u tolikoj mjeri da nadu nije gubila ni kad su je mučili, a kasnije i ubili na planini.²⁷

²⁶ Paul, T., *Sveci: Ilustrirana svjetske enciklopedija*. Zagreb, 2011., str. 6. i 7.

²⁷ Wolf, Kirsten, *Old Swedish legends of Saint Barbara*. Arkiv för nordisk filologi 114, 1999., str. 63–88.

„U kninskoj tvrđavi nalazi se drevna crkva sv. Barbare koja je posvećena sv. Ćirilu i Metodiju. U toj crkvi nalazi se staroslavenski epitaf »Hodotajstvom blaženuju apostola Kirila i Metodija, Bože budi štitom Hrvatskoj«. Nakon Domovinskoga rata u toj crkvi obavljaju se vjenčanja. Crkvom upravlja Gradski muzej. Zvono pored te crkve, po želji donatora, zvonu u 11 sati na spomen ulaska Hrvatske vojske u Knin.“²⁸

„U središtu sinjske tvrđave nalazila se crkva sv. Mihovila. U crkvi je bio oltar sv. Barbare. Bosanski paša, Mehmed-paša Čelić sa šezdeset tisuća vojnika 14. kolovoza 1715. zapovjedio je opći juriš na Sinj. U to vrijeme starci, žene, djeca, oko 700 branitelja i sedam fratara zatvorilo se u tvrđavu, a na oltar sv. Barbare stavili su sliku Majke od milosti (Gospinu sliku) moleći se da im se smiluje i ne dopusti da padnu u turske ruke.“²⁹ Turci su se preplašili i počeli udarati i napadati svoje vojnike te naposljetku bježati jer su vidjeli ženu osvijetljenu jakom svijetlosti kako šeta gradom.

U hrvatskoj kulturi sv. Barbara nagovještava božićno vrijeme. Od sv. Barbare pa sve do Božića je dvadeset jedan dan.

5.5. Sveti Nikola

Brojni su sveci koji su za svog života postigli da budu zapamćeni, ali jedan od njih se posebno ističe svojim značajem za naš kraj, a to je Sveti Nikola. Sveti Nikola poznat kao zaštitnik djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika i umirućih.

Život Svetog Nikole isprepleten je legendama koje su se s vremenom mijenjale i nadograđivale. Kao polazište svih nastalih legendi uzimaju se bitne informacije koje su odveć poznate. Sveti Nikola rođen je u Patari u pokrajini Lyciji u Maloj Aziji. Nije poznata točna godina rođenja, ali se zna ponešto o njegovom životu. Roditelji su mu bili bogati kršćani koji su ga nazvali

²⁸ Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 151.

²⁹ *Isto*, str. 152.

po stricu Nikoli koji je bio biskup u Myri, današnjem gradu Demreu u Turskoj. Kada su mu umrli roditelji, Nikola je razdijelio sav svoj imetak sirotinji. Ubrzo je otišao u Palestinu živjeti samačkim životom. Povodom smrti svoga strica vratio se u Myru i postao biskupom.³⁰

Prikazivan je u ikonografiji s tri vrećice zlata uspoređivane s onima koje su mudraci donijeli s istoka te se tako i njegove vrećice definiraju kao pokloni za djecu. Nikolinjske običaje karakterizira obilaženje sv. Nikole u biskupskoj odori s palicom i krampusa s košarom, lancima, šibom, da od doma do doma nagradi dobru, a kazni zločestu djecu.

U Cetinskom kraju se ponajviše isticalo darivanje djece:

"Kad bi bijo Sveti Nikola, unda bi ti noć prije sva dica ostavljala čizmice na prozoru. Prije toga bi ji očistili i oprali i lipo opatinali da se Sveti Nikola ne bi pridomislijo i ostavijo i' bez ičega. Kad smo imali unda bi in ostavljali slatkiša, bonbona, koju ćokoladu, a kad ne bi bilo toga unda bi in dali suvi smokava, oraja. Kad bi koje dite bilo ono zločesto i uncut, unda bi in ostavili šibu. Da se znade da mora za dogod'ne bit bolje. Digod bi znali i toj zločestoj dici reć da će i' dogod'ne odnit Krampus ako se ne poprave. Bojali se oni toga..."³¹

Iako se Dalmatinska zagora može sagledati kao jedinstveno područje svejedno moramo uzeti u obzir da i od općine do općine postoje tradicijske razlike. Nevia Tomić 2018. godine zapisala je istaknutu razliku na području Trilja:

„Oni dijelovi Hrvatske koji su bili pod Austrijom, e kod njih se darivalo dicu za sv. Nikolu, ka i oni šta su bili uz more, jer je on zaštitnik pomoraca i putnika, a kod nas, kod nasse darivalo dicu na sv. Lucu jer smo mi bili pod Venecijom. Tek od 1991. se počinje darivat i za Nikolu.“³²

³⁰ Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*. Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.

³¹ Zapisala Nikolina Jerkan 2016.; Kazivačica: Dragica Šima Jerkan, rođena Zorica, 1935.

³² Zapisala Nevia Tomić 2018.; Kazivačica: Milica Strikić, rođena 27.08.1946. u Trilju.

5.6. Sveta Lucija

Blagdan sv. Lucije obilježava se 13. prosinca. U našem narodu od milja je prozvana i Sveta Luca. *Lucinje*³³, naziv koji se može čuti u Zagorju. Postoje razne legende vezane za sv. Luciju. Svojim mučeništvom dokazala je čvrstu vjeru u Boga.

Sv. Lucija rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji. Još dok je bila djevojčica, otac ju je obećao bogatom mladiću za ženu. Isti taj mladić je kasnije prijavio vlastima jer je bila kršćanka te je svoje imanje odlučila razdijeliti siromašnima. Priznala je da je sve svoje podijelila siromasima i da joj je preostalo da i samu sebe žrtvuje Gospodinu. Sudac je naredio da je poliju vrelin uljem i smolom pa da je zapale, ali nisu uspjeli u tom naumu. Sudac je potom odredio da joj mačem probodu vrat. Ono po čemu je zapamćena njezina muka bilo je vađenje njezinih očiju, iako legenda nalaže da je ona mogla gledati i bez njih.³⁴

Najistaknutiji običaji u narodu kojima se odaje počast Svetoj Luciji su darivanje i sijanje pšenice.

U Cetinskom je kraju najraširenije sijanje pšenice:

*"Na Svetu Lucu mi bi ti sijali šen'cu. Stavljali bi je u jedan pijetić il' kakvu drugu plitku zdilicu. Zalivala bi se svaki dan. Unda bi ta šen'ca naresla taman do Badnjaka da se u nju more stav't svića. Isto bi prema toj šen'ci znali oće l' iduća god'na bit plodna il' neće. Ako bi je dobro nareslo, značilo bi da će nan lipo sve svugdi rod't. Ako bi bila ritka, il' ostala niska, značilo bi da će urod dogod'ne bit slabiji."*³⁵

Na blagdan sv. Lucije, u ostatku Hrvatske, obično se sije pšenica, ali u Trilju se zrna pšenice stavljaju u teglu, a u sredinu se stavlja svijeća. „*Nije se sijala 'šenica, samo zrnja i svića,*

³³ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 426.

³⁴ Dragić, Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croaticaet Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 235.-252.

³⁵ Zapisala Nikolina Jerkan 2016.; Kazivačica: Dragica Šima Jerkan, rođena Zorica, 1935.

i to samo jedna svića. Neki su stavljali tri sviće, a naš je čaća govoriya da Srbi stavljaju tri sviće i zato smo mi stavljali jednu sviću.“³⁶

Od običaja na sv. Luciju u Cetinskom kraju valja još spomenuti i darivanje djece. U Zelovu su roditelji djeci ujutro ostavljali darove i govorili im da ih je donijela sv. Lucija.³⁷

Osvrćući se i proučavajući razlike koje su vidljive u tradiciji mora se istaknuti kako su svi ovi blagdani i slavlja služili za podizanje svijesti i morala ljudi. Oni koji si nisu mogli priuštiti takav luksuz, posezali su za drugačijim oblicima darivanja:

"Nije se u nas u Ogorju običavalo slaviti Svetoga Nikolu, a ni Svetu Lucu. Nismo ni imali puno pa nismo išli za tim. Digod bi ka dica dobili suvih smokava ili koju jabuku. Rekli bi nam stariji da je to donija Sveti Nikola. Nama su suve smokve bile umisto bombona. Jedino kad bi koje dite izvadilo zub onda bi dobilo štagod ispod kušina.“³⁸

5.7. Badnjak

Badnji dan (Badnjak, Badnjica) u folklornom smislu najbogatiji je dan u godini. Po obredima, običajima, ophodima može se podijeliti na Badnje jutro i dan te Badnju noć. Badnje jutro karakteriziraju: dječji „jutarnji čestitari (*kvočke, položaj, badnjičari*); *obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; koledanje i veseljanje; blagoslov ovaca; glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije.*“³⁹ Vjernici poste na Badnji dan. Domaćice pripravljaju razna peciva i jela za Božić.⁴⁰

³⁶ Zapisala Nevia Tomić 2018.; Kazivačica: Milica Strikić, rođena 27.08.1946. u Trilju.

³⁷ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. godina, str. 490.

³⁸ Zapisala Ivana Granić 2018.; Kazivačica: Iva Granić rođena u Ogorju.

³⁹ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 400.

⁴⁰ O tome više: Dragić, Marko, *Priprava hrane za Božić i post na Badnji dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Motrišta br. 75.-76., Mostar, 2014., str. 31.-49.

Badnju noć karakteriziraju: „*unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; slama; svijeće; molitva; večera; bor; jaslice; čekanje polnočke; zdravice; čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnočku.*”⁴¹

„*Ko je kitia kuću?! Slama je se mećala i badnjaki. Slamu donesi pa po kući prostri, pa onda badnjake uvečer na Badnje večer, naloži badnjake i zapali vatru i tako dugo u noć...i onda bi tako tu sili i jili i jili. Pili vino, onda bi stari nazdravia, znaš u selu, pa ako je bilo muškića oni bi itnili bukaron itnili bi vanka ispri kuće i pili, sidili i eto...*”⁴²

5.8. Božić

Božić možemo promatrati kao period godine kojim se najavljuje početak nove agrarne godine kojem je cilj *magijsko, religiozno ili ritualno*⁴³ osiguravanje buđenja prirode. Nasuprot tomu, Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa, a svoje korijene nalazi u rimskoj antici⁴⁴.

Promatramo li Božić kao period godine možemo reći da započinje već u studenome. Pripreme započinju već na Svi Svete (1. studenoga), na dan koji se naziva *prvim Božićem, prvim čelom ili prvom nogom Božića*⁴⁵.

Božić se slavi 25. prosinca. Najčešći naziv za prvi dan Božića je *litnica, letnica ili ljetnica*, a to je ujedno i naziv za božićni kruh⁴⁶. Ljudima je bilo vrlo važno kako će provesti taj dan jer su vjerovali kako provedu taj dan, da će takav biti i ostatak godine, stoga su se uvijek trudili za stolom imati što više blagodati.

⁴¹ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 230.

⁴² Zapisala sam 2016. u Ugljanima; Kazivačica: Ana Nevenka Ban zvana Šima, 1928. god.

⁴³ Vojinović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*. Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019., str. 5.

⁴⁴ *Isto*, str. 5.

⁴⁵ *Isto*, str. 5.

⁴⁶ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.

„...kiseli kupus, i ovo, suvo meso kuvalo bi se. I to bi se, oni, na ponoć išlo u crkvu. Pa bi to ostavili kuvati, kuvali onda bi išli na božićnicu, ono ka, mislin na ponoćku. Onda kad bi se vratili od crkve onda bi spremali taj ručak i jili i eto ti...“⁴⁷

Običaji se nisu uvelike razlikovali od mjesta do mjesta. Moramo razumjeti da je Zagora područje koje je na vrlo skroman i priprost način slavilo brojne svetkovine, običaje, blagdane, ali narod je uistinu htio pružiti svoj maksimum, trud i volju za obilježavanjem i slavljenjem kršćanskih običaja (tj. dati onoliko koliko mogu).

„Nije prije bilo ka sad. Na Božić se ujutro išlo na misu, a nakon mise bi ručali sarme. Nisu se pekli kolači ka sad, nisu se imali di ni ispeć. Skupili bi se svi u kući i skupa blagovali, nije se ludovalo na Božić. Čestitali bi kome bi imali, ali nismo išli od kuće do kuće. Jedino bi uvečer momci išli u selo. Mi nismo. A bilo je lipo prije, ali drugačije nego šta je sad.“⁴⁸

Slavljenje ovog blagdana kršćanstva znači odlazak na svete mise, čestitanje, darivanje, molitva, božićno jelo, druženje s najbližima te običaji i vjerovanja apotropijskoga i panspermijskoga karaktera kao i razne divinacije⁴⁹. Ovi običaji su općeprihvaćeni u narodu i smatraju se pravilnim načinom obilježavanja ovog blagdana.

Za obiteljskim stolom obavezno je bilo postaviti svijeće. Svijeća kao takva označavala je više od same svijeće. Poznato je vjerovanje u Sinjskoj krajini vezano uz božićnu svijeću:

„Za vrijeme ručka gore svijeće, pa se gleda koja bolje gori i kako se diže plamen. Ako svijeća dobro gori, kaže se da je vesela, a to znači da će netko doći u kuću. Ako se svijeća slučajno ugasi, gata se da bi netko iz porodice mogao umrijeti. Prema svijećama pogađa se i kakvo će biti vrijeme i plodnost godine; ako svijeća treperi, bit će vjetrova i slaba godina, a ako ravno gori bit će plodna.“⁵⁰

U Neoriću se vjerovalo da će, ako od gorućih svijeća najprije dogori srednja, najprije umrijeti glava kuće. Govorilo se, ako prva svijeća koja izgori bude desna, umrijet će muški član

⁴⁷ Zapisala sam 2016. u Ugljanima; Kazivačica: Ana Nevenka Ban zvana Šima, 1928. god.

⁴⁸ Zapisala Marina Strukan 2016. u Bisku; Kazivalica: Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

⁴⁹ Kelava, Josip, *Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja*. Croatica et Slavica Iadertina 13/1, br. 13 2017., str. 157-171.

⁵⁰ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. str. 498.

obitelji, a ako prva izgori lijeva svijeća, onda će umrijeti ženski član obitelji. Čak se i po dimu božićne svijeće mogla odrediti smrt osobe. Vjerovalo se da smrt čeka ona osoba prema kojoj je dim otišao.⁵¹

Svijeća je imala izniman značaj i u sinjskom kraju, što se nije uveliko razlikovalo od ostatka Zagore.

„Zatim bi upalio svijeću koje su bake radile topeći svinjsku mast. Započela bi molitva koja se molila tri puta, prvi put se molio za sveto porođenje Kristovo, drugi za pokojnike i život vječni, a treći za obitelj. Zatim je domaćica obitelji dilila hranu krenuvši od najstarijih do najmlađih članova. Nitko od članova obitelji ne bi ustajao od stola dok se ne ugasi svijeća. Kad bi večera završila, muškarac koji je hranitelj obitelji, ne nužno najstariji član, bi uzeo koricu kruha koju bi namočio u crno vino i stavio iznad plamena sviće govoreći: „Gori žito, gori vino...“ čime bi predviđao rodnost ili žita ili grožđa ovisno na koju rič bi se svića ugasila. Onda, obitelj bi se spremala za polazak na ponoćku.“⁵²

Odlazak na misu bio je od velike važnosti toga dana. Nakon mise i božićanja svi bi odlazili svojim kućama, pjevajući pritom božićne pjesme, kako bi sa svojim najbližima proslavili.

„Svi smo išli na ponoćku, i stari i mladi, a posli ponoćke bi išli po selu i pivali božićne pisme. A sutra bi samo dica išla po kućama, stari su išli na Stipana čestitat. Mi bi išli čestitat susidima i prijateljima i svima i nosili bi sa sobom jabuku. A u tu jabuku bi nam oni onda utakli po dinar.“⁵³

5.8. Sveti Stjepan Prvomučenic

Sv. Stjepan rođen je u Jeruzalemu početkom 1. stoljeća. Bio je arhidakon i prvi je kršćanski mučenik. Lažno je optužen da je govorio protiv Mojsija. Kad je izveden pred velikoga poganskog svećenika, Stjepan je odgovorio znamenitom besjedom. Narod ga je izgurao izvan zidina Damaska i kamenovao ga. Nakon raspeća Isusa Krista bilo je to prvo mučeništvo kojim je posvjedočena

⁵¹ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 475.

⁵² Zapisala Andrea Gulic 2018. u Sinju; Kazivačica: Antonela Gulić.

⁵³ Zapisala Nevja Tomic 2018. U Trilju; Kazivačica: Milica Strikić, rođena 1946.

vjera u Isusa Krista. Štovanje sv. Stjepana prvomučenika u hrvatskoj kulturnoj baštini ogleda se u crkvama, kapelicama, župama i drugim institucijama posvećenim tome svecu kao i hodočašćima, odlascima na svetu misu, zavjetima, molitvama i pjesmama. Uz blagdan sv. Stjepana i spomendan vezuju se brojni narodni običaji. Blagdan i spomendan Svetog Stjepana slavi se uz fjere i fešte te narodu pruža mogućnost za malo veselja pred kraj teške godine.⁵⁴

Blagdan Svetog Stjepana slavi se dan nakon Božića 26. prosinca te se naziva Stjepandan božićni kako bi se razlikovao od spomendana koji se slavi 3. kolovoza. Osim spomenutog naziva u narodu su poznati nazivi poput Stjepanovo, Stipanovo, Stipanja, Stipanje, Stjepanje, Stipandan, Stipandan Božićni, Stepandan, Stipajdan, Štefanje, Šćepandan i slično.⁵⁵

Svaki je kraj na svoj način ispoštivao blagdan Svetog Stjepana. U Zagori se odlazilo od kuće do kuće čestitati rodbini, susjedima, prijateljima, ali pored toga u narodu su se ustalili i određeni običaji. „*Stjepanov kruh*” koji se dijelio siromasima. Svećenici su „*Stjepanovom vodom*” škropili konje i njihovu hranu. Crno vino se blagoslivljalo, a u kalež se ubacivao kamenčić što je simboliziralo „*Stjepanovo mučeništvo*“. Vino koje se izlivalo na oranice zvalo se „*Stjepanova ljubav*”.⁵⁶

Mnogo se uzdiže sv. Stjepana u narodu. Bio je to svetac koji je stajao iza svojih ideala i odbijao je odreći se svoga Boga. Razlog njegove smrti je taj što su u to doba rimske vlasti bile nemilosrdne prema svakome tko nije želio izdati Isusa Krista i svoju katoličku vjeru. Državni progoni kršćanstva u to vrijeme bili su nemilosrdni i cijele zajednice su nekada znale biti masakrirane.

5.9. Sveti Ivan evanđelist

Za blagdan sv. Ivana evanđelista odlazi se na svetu misu. U mnogim mjestima toga dana blagoslivlja se vino, a u nekim mjestima iznosi se slama koja je po kući prostrta na Badnju noć. Velika su veselja u onim kućama gdje ima Ivan, Ivanko, Ivana, Ivančica itd.

⁵⁴ Dragić, Marko, *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 37.-84.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

5.10. Nevina dječica

Blagdan Nevina dječica obilježava se treći dan od Božića. Iako je njegova povijest postojanja temeljena na besramnom krvoproliću cara Heroda i dalje ovaj blagdan karakteriziraju svete mise, blagoslovi djece, simbolično šibanje i darivanje, običaji, vjerovanja i narodno veselje.

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi taj dan se zove Nevina dica, Mladenci, Mladinci (kako je zapisano na Korčuli).⁵⁷ Gavazzi nazive povezuje s vjerovanjem da se snaga šibe prenosi na onoga koga se udara pa se taj tako pomlađuje. Išibani postaju mladi kao mladenci.⁵⁸

„Šibalo se nas i kad je i kad nije bia blagdan. Šta ti misliš, nije ti mala moja bilo toga ki danas. Čin nisi nešta napravila, odma šiba. Nisan ni ja bila blaga. Triba malo reda, moralo se poštivat starije.“⁵⁹

Priča o caru Herodu temelji se na njegovom strahu od propasti i preuzimanja prijestolja. Zapovjedio je da se pobiju svi dječaci od dvije godine na niže. Herod je vjerovao da se Gospodin rodio kad se ukazala zvijezda te je po toj računici vjerovao da je Isus star godinu i nekoliko dana. Među ubijenom djecom bio je i njegov vlastiti sin koji se pronašao na krivom mjestu u krivo vrijeme.⁶⁰

Običaj koji je ostao sačuvan na hrvatskom području temelji se na tome da su djeca obilazila kuće i pozdravljala ukućane riječima: *“Na zdravlje vam došla nevina dica”*. Narod je tu istu djecu darivao blagodatima koje su imali (lješnjaci, orasi, jabuke). Ovo darivanje posebno je značajno za Sinjsku krajinu. Također na cijelom području hrvatske zadržao se običaj šibanja, tako da su majke taj išibale svoju djecu kako bi se prisjećala dana kada je Herod poubijao svu djecu.⁶¹

⁵⁷ Dragić, Marko, *Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji*, Ethnologica Dalmatica 28. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2021., str. 51.-73.

⁵⁸ Vulić, Sanja, *O nekim pučkim imenima blagdana Nevine dječice*. Folia onomastica Croatica, Vol. No. 2, 1993., str. 99.-107.

⁵⁹ Zapisala sam 2017. u Ugljanima; Kazivačica: Ana Nevenka Ban. rođena 1928.

⁶⁰ Dragić, Marko, *Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji*. Ethnologica Dalmatica 28. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2021., str. 51.-73.

⁶¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

Na blagdan Svete nevine dječice imendan imaju: Mladenka, Mladen, Neven, Nevena, Nevenka.⁶²

5.11. Stara godina (Silvestrovo)

Silvestrovo se slavi 31. Prosinca. Taj dan se u Dalmaciji naziva i *Savistrovo*⁶³. Dobio je ime po svetom Silvestru, kojeg Crkva pamti kao značajnog papu.

Bio je biskup koji je proživio brojna mučenja i pogubljenja kršćana. Godine 313. krstio je rimskoga cara Konstantina I. Velikog, a car je te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Silvestar I. bio je prvi papa koji je umro prirodnom smrću, 31. prosinca 335. godine. Svi njegovi prethodnici nisu dijelili tu sudbinu.⁶⁴

Kao i svaki spomendan i blagdan kod Hrvata koji se pojavljuje u božićnom periodu, obilježavaju ga vjerski običaji i obredi, molitve, mise zahvalnice, maskirani ophodi, krjesovi, apotropejski obredi, koledarski ophodi, proricanja. Hrvati kao takvi u tom periodu godine tražili su razlog za slavljem i zaokruživanjem uspješne godine. Željeli su kao i danas ispratiti staru i dočekati novu godinu punu novih ciljeva i nadanja, a ponajprije godinu dobrog uroda. Stoga su se ranije u narodu na taj dan u crkvama slavile mise zahvalnice.

Koledavanje je vrlo tradicionalno za područje Dalmacije. Radi se o čestitarskom pjevanju koje izvodi skupina od pet do sedam mladića ili odraslih ljudi. Koledarske pjesme izvodile su se oko Božića i Nove godine. Posebno se pazilo ima li momaka i djevojaka u obitelji kojoj namjeravaju koledati te ima li tko u tim obiteljima da se nedavno oženio, odnosno ima li onih koje su se nedavno udale ili će se to uskoro dogoditi.⁶⁵ Ovakva narodna okupljanja bila su savršena prilika za upoznavanje mladih ljudi i neprimjetno iskazivanje ljubavi kroz stihove, ples i razgovor.

⁶² Nevina dječica 28. XII. <https://www.zupa-svana.com/nevina-djecica-28-xii/> (pristup 30. kolovoza 2022)

⁶³ Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303.-323.

⁶⁴ *Isto*.

⁶⁵ *Isto*.

5.12. Nova godina

Nova godina, Mlado lito ili Počelo obilježava se 1.1. Odlazilo se na misu i čestitalo rukujući i ljubeći se uz riječi: “*Na dobro vam došla Nova godina*”.⁶⁶

Nova godina u Zagori nosila je sa sobom i različitost običaja i slavlja. Tako se na primjer u Dicmu tome nije pridavala velika važnost, dok na drugim mjestima je. Ali sagledavajući to i uspoređujući s onim u što se vjeruje u Sinjskoj krajini važno je naglasiti kako je narod ustinu bio radišan i razmišljao unaprijed. U velikom je dijelu Sinjske krajine u prošlosti postojalo vjerovanje prema kojem je na dan Nove godine trebalo „*započeti svaki gospodarski posao*” da bi on bio uspješan tijekom cijele iduće godine.⁶⁷

“*Nije se neka velika važnost pridavala Novoj godini, nije bilo nekog velikog slavlja i izlaženja ka šta je to danas. Neki bi otišli na komin, tu bi se malo pojilo i popilo šta se imalo, popričalo. Nije se dugo stalo, jer se sutra sve normalno tribalo radit i nastavit sa svojom svakodnevnom rutinom.*”⁶⁸

U župi Žeževici (kod Šestanovaca) se do naših dana sačuvao običaj blagoslova puka na Novu godinu. Taj blagoslov svećenik pjeva na kraju pučke mise na Novu godinu.⁶⁹

5.13. Sveta tri kralja

Blagdan Sveta tri kralja ili *Bogojavljenje*, ili *Vodokršće*⁷⁰, kako Dragić navodi, predstavlja završetak božićnih blagdana. Naziv *Vodokršće* dolazi od običaja da se na taj dan u crkvi posvećuje sveta voda kojom bi se cijele godine škropilo ukućane, stoku, polja i ostalo.

Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Tri mudraca, točnije kralja, opazili su zvijezdu na nebu koja ih je dovela do novorođenog kralja. Potrebno je referirati se na cara Heroda

⁶⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 148.

⁶⁷ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967., str. 498.

⁶⁸ Zapisala Petra Milun 2020. u Dicmu; Kazivačica: Dinka Milun.

⁶⁹ *Isto*, str. 148.

⁷⁰ *Isto*, str. 148.

koji je u to vrijeme bio zaprepaštem mogućnošću postojanja novog kralja i koji je pokušao preko mudraca saznati gdje se novorođeno dijete „krije“. Od silne sebične želje najviše je naštetio sebi i svojoj obitelji.⁷¹

Slama koja se stavljala oko komina u božićnom periodu paljenja badnjaka sada se mela te se ista slama bacala ispod stoke i po poljima jer se smatralo da će biti bolji urod.⁷²

Kako je u narodu sve bilo okrenuto tomu da imaju od čega živjeti i da im nova godina bude uspješna, tako su i na Sveta tri kralja „*iznosili ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavljali u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. koji je služio kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod.*“⁷³

Sve što se činilo toga dana možemo smatrati poticajima da poput mudraca s istoka svatko potraži Boga, pokloni mu se i daruje ono što u srcu nosi.⁷⁴

5.14. Koledanje

Koleda ili kako se u Splitu i okolici kaže kolenda, kolendra, označava skupno pjevanje odraslih ljudi posebice mladića koji pjesmom, točnije čestitanjem u božićnom periodu šire radost i veselje u narodu.⁷⁵ Ponekad su koledare činili i momci i djevojke zajedno. Ponekad samo odrasli ljudi, a ponekad muška djeca.

Ono po čemu su kolede bile prepoznatljive bili su božićni i adventski motivi te su strukturom nalikovale na zdravice ili blagoslov.

⁷¹ Dragić, Marko, *Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji*. Ethnologica Dalmatica 28. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2021., str. 51.-73.

⁷² Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

⁷³ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 98.-99.

⁷⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 148.

⁷⁵ Dragić, Marko, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, str. 21-43.

“Djeca i mladi išli bi od vrata do vrata pjevajući božićne pjesme i šireći božićno ozračje. Također je to bila izvrsna prilika koju su mladići iskorištavali za prići djevojkama.”⁷⁶

Koledavanje je bilo znatno više zapaženije uz priobalni dio Dalmacije, nego li je u Dalmatinskoj zagori.

5.15. Maškare

Poznato je da Sveta tri kralja označavaju završetak božićnih blagana, ali isto tako najavljuju početak drugog perioda godine koji traje do Čiste srijede, a naziva se poklada ili karneval.

„Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.”⁷⁷

Cilj ovog perioda godine bio je proveseliti se prije početka korizme za vrijeme kojega će vladati tišina, odricanje i pokornost.

Ono po čemu je bio prepoznatljiv ophod maškara bile su *zastašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke.*⁷⁸ Tu se odlazilo iz krajnosti u krajnost, muškarci su se odijevali kao žene, žene kao muškarci. Cilj je bio zamaskirati se do neprepoznatljivosti (takav običaj maskiranja manifestirao se i na svadbama te posebno ostao zapamćen i zabilježen u plesu Podravski svati Ivana Ivančana).

U Damatiskoj zagori, točnije u Sutini i Neoriću, početkom zime odabiralo se više mladića koji su bili određeni za barjaktara ili djevera. Išli su od sela do sela u potrazi za jablanom, kojeg su pažljivo birali i od kojeg su kasnije izradili barjak. Od tada pa do Pokladne nedjelje barjak se čuvao na tavanu. A na Pokladnu nedjelju oko 11 sati okupljale su se mačkare koje su činili: did,

⁷⁶ Zapisala Ana Čavka 2015. godine u Kaštel Starom. Kazala joj Marija Čavka (djev. Bašić) rođena 1957. u Lećeveci.

⁷⁷ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155.

⁷⁸ *Isto*, str. 158.

babe, vezir, barjaktar, jenge, neviste, diverovi i cigani.⁷⁹ Prema svom statusu u selu kretali su se u povorci i veličali taj dan. Predvodnik mačkara bio je did kao najutjecajnija osoba.

Takav običaj ostao je zapamćen i u Sinjskoj krajini:

“Na čelu maškara išao je zapovjednik, a to je najčešće tzv. did, a u nekim selima Turčin (Sultan) ili arambaša. Ponegdje did vodi maškare, Turčin zapovijeda, a arambaša prenosi zapovijedi ostalim maškarama. Did je obučen u smeđu narodnu nošnju, ali staru i poderanu, u ruci nosi mač ili sablju, a lice mu je pokriveno obrazinom.”⁸⁰

Značajna je bila i figura Krnje koja se sačuvala i do danas. Krnju je predstavljalo svo loše koje je trebalo biti otjerano iz grada/sela.⁸¹

Mačkare su se obično darivale, a ukoliko se to ne bi dogodilo, utoliko bi oni prosipali lug.

“Mačkare u zobnicama nose lug kojim posipaju prolaznike. Prije nego mačkare pođu u povorku kroz selo, jedna baba poškropi mačakare, da ih blagoslovi, a mačkare u džepovima imaju malo posvećene soli.”⁸²

5.16. Korizma

Korizma je razdoblje četrdeset dana prije Uskrsa, koje započinje Čistom srijedom, a završava Velikim petkom. Četrdeset dana korizme blagoslovljeno je vrijeme duhovnog proživljavanja Isusove muke, smrti i uskrsnuća, intenzivnije molitve i pripreme za Uskrs.⁸³

Svaka korizmena nedjelja ima svoj naziv te za vrijeme svake se njeguju određeni običaji. *“Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.”⁸⁴*

⁷⁹ Isto, 164

⁸⁰ Milićević, Josip. *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967., str. 473.

⁸¹ Isto, str. 475.

⁸² Zapisala Andrea Gulić 2018. Godine u Sinju; Kazivač: Mate Gulić.

⁸³ Barlek, Josip, *Uz križ stati - hrvatski Uskrs*, Podravski zbornik, No. 32, Etnografski muzej, Zagreb, 2006., str. 285.-286.

⁸⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 153.

Korizma je prepoznatljiva po tome što se u tom razdoblju puno moli, ali i posti. Nedjelja je izniman dan kada se ne posti jer „*nedilja ne da posta na se*“. Post ne obvezuje trudnice, dojilje, bolesnike, radnike na teškim poslovima i goste.⁸⁵

Čista srijeda (Pepelnica) označava početak korizme. Na čelo se stavlja pepeo, koji simbolizira pokoru i obraćenje. Pepeo simbolizira i smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života. Toga dana se pere i čisti posuđe da se uklone tragovi mesne hrane jer Pepelnicom započinje nemrs koji traje četrdeset dana. Posuđe se pralo u vodi prokuhanoj s pepelom (Čapo Žmegač, 1997: 31). Također se u sinjskom kraju i šibenskom zaleđu, s nastupanjem Čiste srijede svo posuđe, poput zdjela i žlica iskuhavalu u lugu, da bi se uništio ikakav trag masnoće.⁸⁶

5.17. Cvjetnica

Cvjetnica se naziva još i Nedjelja Muke Gospodnje. U hrvatskoj tradiciji Cvjetnica se naziva: Cvitnica, Cvitna nedilja, Palmenica (na pr. Šolta), Neđeja od póme (Dubrovačka Župa), Palmína nedija (Trogir).⁸⁷ Slavi se nedjelju prije Uskrsa i uvodi nas u Veliki tjedan.

Kao i za svaku kršćansku svetkovinu njeguju se određeni običaji, a posebno se izdvajaju: umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva Muka.

Taj dan slavi se Isusov ulazak u Jeruzalem gdje ga je narod dočekaao mašući palminim i maslinovim granama. Takav običaj ostao je i danas, na misu se dolazilo i dolazi s grančicama koje se kasnije posvećuju te odnose kućama. Te blagoslovljene biljke su se koristile za različite svrhe: *za zaštitu ljudi, životinja, kuće i dvorišta te za plodnost polja*⁸⁸. Po povratku iz Crkve, u nekim selima poput Hrvaca, bio je običaj to blagoslovljeno cvijeće zabit u polje ili vinograd kako bi urodilo plodom. Ali pored toga te biljke znale su se i ostavljati na grobu svojih najmilijih.⁸⁹

⁸⁵ Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1, 2018., str.7.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.

⁸⁷ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, 2015., str. 155-183.

⁸⁸ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji. Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.

⁸⁹ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za

Proljetno cvijeće, drijen, ružmarin, lovor, vrbe i lijeske se taj dan su se nosili u crkvu na blagoslov i tako bi dobivali moć da nose zdravlje ljudima, životinjama te da štite kuću i dvorište.⁹⁰ Mladi ljudi toga dana umivali su se izvorskom vodom u koju se stavljao drijen. U narodu je ova biljka predstavljala metaforu za zdravlje te je pridonosila ljepoti lica. Od tud zapravo i potječe poznata uzrečica: „*Zdrav ko drijen!*“.⁹¹

U Unešiću se vjerovalo da će umivanje u svježoj i mirisnoj vodi doprinijeti čišćenju duše.⁹² Oprati dušu od grijeha počinjenih prije Velikog tjedna te započeti ovo razdoblje u miru značilo je ljudima mnogo.

*„Bia je običaj da se prije Cvjetnice ubere ljubica, drijenka badema i stavi u vodu sa malo blagoslovljene vode. Ujutro bi se svi u obitelji umili tom vodom. Posli svi idu u crkvu i nose grančice masline, jele i javora na blagoslov. Te grančice se posli stavljaju u kuću, staje, vinograde jer se viruje da ih štiti od zla. Također bi ih nosili na grobove pokojnika.“*⁹³

5.18. Veliki četvrtak

Veliki četvrtak pamti se po večeri koju je Isus proveo sa svojim učenicima te posljednji put proslavio blagdan Pashe. Toga dana razlomio se kruh i prolila se Njegova krv te je time uspostavljen novi i vječni savez između Boga i ljudi.

Na Veliki četvrtak se u različitim dijelovima Hrvatske izvodi prikazivanje čuvanja Kristova groba (što potječe iz srednjeg vijeka). Bilo je poznato da bi se svaki sat izmjenjivala po dva čuvara. Mnogo ljudi ta tri dana bi postilo ne pijući i ne jedući ništa. Narod bi molio na Gospodinovu grobu, te se nije smjelo sjediti već se stajalo ili klečalo.⁹⁴

etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. str. 479-480.

⁹⁰ Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 25.

⁹¹ *Isto.*

⁹² Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, 2015., str. 158.

⁹³ Zapisala je Matea Milin 2012.; Kazivačica: Ana Šunjić, rođena Paštar 1936. godine u Gizdavcu.

⁹⁴ Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*. Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.

Od Velikog četvrtka do Uskrsa crkvena zvana nisu zvonila jer se ljudi prisjećaju Isusove muke i ležanja u grobu pa se na misu pozivalo lupkanjem po drvenoj ili metalnoj ploči. Tih se dana u crkvi i izvan nje živjelo mirnim životom. Nisu se čule ni orgulje, a sa stoke su se skidala zvana.⁹⁵

Toga dana od podne ništa se nije radilo na zemlji. Moglo se jedino pomagati sirotinji, koji nisu imali ni volova, ni konja, ni domaćina koji je u radnoj snazi.⁹⁶

5.18. Veliki petak

Taj dan predstavljao je jedan od „strašnijih“ dana u godini. Nije se smjelo ništa odrađivati. Iskreno se vjerovalo u svetost toga dana. Naime, postojala su i različita vjerovanja o mogućim „kaznama“ uslijed ne poštivanja svetosti. „*Puk se na Veliki petak i danas strogo drži propisa jer zna da u Kristovu križu nije samo simbolika nego je križ jedino sredstvo po kojem će se čovjek spasiti.*“⁹⁷

Toga dana ne održava se euharistijsko slavlje. U većini mjesta i sela organizira se Križni put. Narod se okuplja i kreću se u povorci.

Prema vjerovanju, molitve koje su se molile na Veliki petak pripravljalje su ljude za spasenje i ulazak u raj.⁹⁸ U molitvama koje su se molile opisivala se tuga majke Marije kojoj odvođe i otimaju sina (molitva koja se molila u Posušju⁹⁹). Isusova muka je bila nadahnuće mnogim književnicima pa je tako nastao velik broj pjesama, koje su se kasnije uklopile i u molitve, a koje opisuju Isusov križni put.

⁹⁵ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji. Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997., str. 72.

⁹⁶ Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 2010., str. 81.

⁹⁷ Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1, 2018. str. 24.

⁹⁸ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji. Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997., str. 75.

⁹⁹ Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*. Pasionaska baština BiH, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, Zbornik radova VI. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionске baštine, Zagreb-Sarajevo, 2008., str. 225.

5.19. Velika subota

“Uz smrt se povezuje šutnja, ne samo zbog toga što proizlazi iz žalosti živućih, nego ponajprije zbog toga što šutnja pripada svjesnosti završetka i smrtnog stanja.”¹⁰⁰

- Urs von Balthasar

Veliku subotu možemo tumačiti kao događaj i dan kojim se Isus poistovjetio s čovjekom u činu suočavanja sa smrću. Sveto pismo je prvo koje potvrđuje Isusov silazak u podzemlje. Vrlo je bitna ta činjenica jer se kroz nju naglašava simbolika spasenja za sve grešnike. Naglašava se pojam vjere u Krista i u vječni život.

“Sva je pozornost usmjerena prema uskrsnom bdijenju i najavi radosti zbog uskrsnuća. Praznina koja je nastala nakon Isusova ukopa ostaje samo praznina ispunjena tišinom i iščekivanjem.”¹⁰¹

“Velika je subota zbog toga dan šutnje. To je mučna šutnja sjemena bačena u zemlju. Čovjek ga ne vidi, ali mu se nada.”¹⁰²

Nadao se tako i narod koji je nizom svojih običaja želio odati počast Kristu i njegovom slavnom nadilaženju podzemlja. Kako bi se posebno naglasilo da dan nakon Velike subote slijedi Uskrs moralo se obaviti par stvari. Na Veliku subotu djevojke i žene su uređivale domove, a muškarci su tjerali stoku na pašu. U pojedinim mjestima Dalmatinske zagore žene su kuhale i bojale jaja koja su bila simbol nade i uskrsnuća.

„Nije tada bilo nikakvih umjetnih boja, tribalo se znat snać, a mi smo svi jaja bojali u tamno crveno jer smo koristili kapulu. Moglo se dobit i druge boje, sve ovisi koja se biljka stavi.”¹⁰³

¹⁰⁰ Babić, Marko, *Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija 53 (1)*. Split, 2013. str. 80.

¹⁰¹ *Isto*, str. 84.

¹⁰² *Isto*, str. 89.

¹⁰³ Zapisala je Marina Strukan 2016.; Kazivačica: Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

Na Veliku subotu (Bilu subotu) domaćice u Sinjskoj krajini pripremale su jelo koje se nosilo u crkvu na blagoslov, a riječ je o jajima i pogači nazvanoj *posvećenica*¹⁰⁴. Blagoslovljeno se jelo jede na Uskrsno jutro.¹⁰⁵

5.20. Uskrs

Uskrs je najveći i najvažniji kršćanski blagdan koji se slavi u razdoblju 21. ožujka i 25. travnja.

Za Uskrs je bio običaj ići na misu, blagosloviti hranu koja je dan prije pripremljena te pripremiti obilni doručak ili ručak u krugu obitelji. Takav običaj poštivao se i u mjestima Dalmatinske zagore.

„Za Uskrs blagoslovi jaja i onda, onda u crkvi bi blagoslovili jaja, a kad bi došli kući...ne bi se okusili na bilu subotu e...ništa do Uskrs ujutro, ne bi mrsili, ne bi ništa. Onda nije se kupovalo friško meso, nego suvo skuvaj i manistre ili kupusa, šta bilo. I tako bi...Imali smo one šotane, znaš, široke smo imali za u crkvu.“¹⁰⁶

Nedaleko od Ugljana identičan običaj zadržao se i u Bisku, kao i u Dicmu.

„Za Uskrs bi se nakon mise svi skupili i pojeli po jedno blagoslovljeno jaje. Blagoslovili bi i sol pa bi sva jaja prvo malo osolili. Mi sad odnesemo i sirnice, al ko je toga ima prije. Nosili smo jaja i kruv. I ulje i tu sol. Moga si ponit još štagod, al nije valjalo ni pritrpat krto, tribalo je to nosit do crkve. Ta uskršnja jutra meni su bila posebno draga, uvijek mi je najdraži bija Uskrs.“¹⁰⁷

„Ujutro bi se svi digli na uskrsni doručak, a taj dan bi se skuva i malo svečaniji ručak.“¹⁰⁸

¹⁰⁴ Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010., str. 81-104.

¹⁰⁵ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. str. 480.

¹⁰⁶ Zapisala sam 2017.; Kazivačica: Ana Nevenka Ban u Ugljanima.

¹⁰⁷ Zapisala Marina Strukan 2016. u Bisku; Kazivačica: Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine.

¹⁰⁸ Zapisala Petra Milun 2016. u Dicmu; Kazivač: Mate Milun.

Na uskršnje jutro, nakon mise, „*tucala*“¹⁰⁹ su se jaja – običaj (igra) kojim se nastoji utvrditi tvrdoća jaja. Čije je jaje tvrđe, taj pobjeđuje i natječe se dalje. Običaj je bio da prvi Uskrs poslije vjenčanja, baba, točnije punica, daruje zeta tucetom jajeta (takav običaj nastavio se i kasnije).¹¹⁰

5.21. Sveti Juraj

Sveti Jure rođen je između 275. i 281. godine. Ovaj svetac je kao i mnogi drugi zbog svoje vjere bio osuđivan i izložen mučeništvu.

Mučili su ga na kotaču, ali su anđeli polomili noževe na kotaču i Juraj je ostao živ. Bacili su ga u kotao s rastopljenim olovom, ali je ostao neozlijeđen. Kako ništa od navedenog nije pridonijelo Jurjevoj smrti sudac je naložio da ga konji vuku po gradu i da ga raščetvore. S obzirom da je i to uspio preživjeti Dacijan je zapovjedio da Jurju odrube glavu, tijelo raskomadaju i bace u bunar. Međutim, anđeli su iz bunara izvadili i odnijeli Jurjevu glavu.¹¹¹

Dan Svetog Jure označavao je kraj zime i početak toplijeg vremena.¹¹²

U Sinjskoj krajini pripovijeda se da je Miloševo jezero ispod brda Krinja nastalo na mjestu gdje su nekoć bili Gavanovi dvori. U tom je jezeru, kako Sinjani navode, sv. Jure ubio zmaja. Ta se legenda navodi kao etimološka predaja o nastanku naziva jaruge Smradovo.

Upravo tu predaju potvrđuju stihovi:

“Ako li ti virovati ne ćeš

i mojim se krstom pokrstiti,

puštat hoću zmaja nemiloga,

¹⁰⁹ Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1, 2018., str. 32.

¹¹⁰ Alaupović-Gjeldum, Dinka, *Običaji i vjerovanja uz rođenje, ženidbu i smrt u dijelu splitske zagore*. Ethnologica Dalmatica, Vol. No. 4-5, 1996., str. 77.

¹¹¹ Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 270.,271.

¹¹² Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 378.

*da vas sada ždere na hiljade,
kosio vas do sad na stotine.
Kad to čuje od Širina kralju,
a na inad biti ne mogaše,
Jurinim se krstom pokrstio,
u Jurinu viru virovao,
a za njime po Širina grada
160. i suviše za hiljadu vojske.
Tada Jure zmaja odvodio,
na Smradovu njega pogubio.”¹¹³*

Na ovaj dan ljudi su zelenilom kitili sebe, životinje, domove i štale, a vjerovalo se da će zelenilo otjerati zle sile i demone. Sveti Jure se pojavljuje u zelenilu u mnogim pričama. „*Zelenilo je boja proljeća i simbolizira nadu te pobjedu proljeća nad zimom, odnosno pobjedu života nad smrću.*“¹¹⁴

U Neoriću, Sutini i Muću Gornjem domačice su se rano ustajale i iznad ulaznih vrata bi okitile kuću rašeljkom i bršljanom. U narodu se vjerovalo tko ustane rano na Jurjevo jutro tako će ustajati cijele godine, a onaj tko ne ustane rano teško će ustajati cijele godine.“¹¹⁵

5.22. Sveti Marko Evanđelist

Blagdan sv. Marka slavi se 25. travnja. On se smatra višestrukim zaštitnikom. Rođen je u Cireni te se vjeruje da mu je kršteni kum bio sv. Petar apostol. Sveti Marko Evanđelist zaštitnik je

¹¹³ Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 282.

¹¹⁴ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 378.

¹¹⁵ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. str. 481.

odvjetnika, građevinskih radnika, zidara, staklara, pletača košara, notara, pisara, zatvorenika, zarobljenika, vitražista, staklara, lavova, Venecije, Egipta. Zaziva ga se u slučajevima okorjelosti, nekajanja, uboda kukaca, gušavosti, bolesti i izraslina na vratu.¹¹⁶ Uz blagdan Svetog Marka povezuje se tradicija procesije i prvog blagoslova polja i vinograda. Nekoć je blagoslov polja okupljao mnoštvo vjernika i bio je iznimno važan za naše pretke. Iz svake obitelji sudjelovala je barem po jedna osoba u tom obredu.

Uz Imotski se vezuje tradicija da se na blagdan Svetog Marka do podne miruje i moli, a od podne se radi. Ujutro je misa nakon koje je bio blagoslov cvijeća. Iz svake kuće bi jedna ženska osoba u torbi ponijela trave koju bi svećenik posebno blagoslovio na svršetku mise.¹¹⁷

Na dan Svetog Marka na području Sinja odvijala se svečana procesija na čelu koje se nalazio barjak sa slikom sveca zaštitnika pojedinog mjesta. Tokom procesije se vršio blagoslov polja i stoke jer se vjerovalo da vuk neće napasti blagoslovljenu stoku. Toga dana nakon mise bio je običaj darovati svećenika janjem.¹¹⁸

5.23. Spasovo

Uzašašće kojim se obilježava Kristov ulazak u nebo. Slavi se četrdeset dana nakon Uskrsa i to uvijek četvrtkom. „*Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. U Dalmatinskoj zagori pučki je naziv Križi ili Spasovo.*“¹¹⁹

Križari i križarice su spasovski ophodi koji karakteriziraju Uzašašće. Procesije su se održavale ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća, te su se ti dani zvali Križevi dani. „*Jutrom su se okupljale skupine križara i križarica koji su među sobom birali dvojicu za gazde i*

¹¹⁶ Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016. str. 264.

¹¹⁷ Isto, str. 266.

¹¹⁸ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. str. 482.

¹¹⁹ Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 306.

*njima bi pridodali dvije gazdarice. Njihova je zadaća bila voditi računa da sve bude u najboljem redu.*¹²⁰

Ono što je najznačajnije za taj dan su blagoslovi polja, pastirske svečanosti i već spomenuta tradicija križara i križarica koji su prolazili kroz selo vičući i galameći kako bi udaljili demonske sile od ljudi, stoke i pašnjaka.¹²¹

O obredima, ophodima i običajima na ovaj dan u Dalmatinskoj zagori ne zna se baš mnogo, ali taj dan ostao je zapamćen te se nastoji ne izgubiti bar ono što je do sada poznato.

5.24. Duhovi

Duhovi su blagdan koji se slavi pedeset dana nakon Uskrsa. Njime završavaju uskršnji blagdani. Isus Krist je toga dana svojim učenicima podario Duha Svetoga i na taj način im podario moć govora kako bi po svijetu mogli propovijedati Kristovu vjeru.

Narodni obredi i običaji su se razlikovali u određenim periodima godine. Ono što je bilo značajno za proljeće uvelike se razlikovalo od onoga što je bilo u zimu. Pjesme i magijski obredi bili su vezani za kultove te se mogu nazivati i kulturni obredi i pjesme, a podrijetlo im se temelji na prijašnjim vremenima kada se štovalo više božanstava. Jedan od takvih običaja osobno je značajan za Duhove. *Ladarice* ili kraljice bile su djevojke koje su za Duhove ili Jurjevo bile dio svečane povorke koja je obilazila kuće te su pjevale prigodne pjesme.¹²²

U povorci su kao i uvijek značajni i istaknuti bili na početku. Svatko je imao svoju ulogu u toj povorci pa se tako cijela skupina dijelila na kraljeve i kraljice, a samo posebne djevojke imale su status prvaka te su nosile krunu na glavi. Njihove krune bile su posebno lijepo ukrašene šarenim vrpčama, čapljinim ili paunovim perom te naravno cvijećem, a u rukama su nosile pravi ili drveni mač koji je također bio ukrašen, ali ponekad i zaboden u jabuku ili neko drugo voće.¹²³

¹²⁰ Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. Izdanje. Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 63-70.

¹²¹ Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 313.

¹²² Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 45.

¹²³ *Isto*, str. 48.

Takvi običaji imali su i zadržali svoju praktičnu životnu funkciju jer su mlade kraljice idući od kuće do kuće mogle vidjeti buduće mladiće pa i širu obitelj. Svaka je kuća bila počašćena posjetima kraljica te ih se darivalo jajima, šunkom i novcima. Vjerovalo se da će gadna nevolja stići onaj dom u kojem se ne bi primile i darovale kraljice.¹²⁴

U južnoj Dalmaciji Duhovi se nazivaju Rusalije¹²⁵.

Kraljice ili ljelje iz Gorjana

5.25. Tijelovo

Tijelovo je jedan od najvećih katoličkih blagdana. U našem se narodu Tijelovo još naziva: Tilovo, Brašančevo, Brošančevo, Brešančevo, Božji dan, Božji don, Božji blagdan, Korosante

¹²⁴ Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 57.

¹²⁵ *Isto*, str. 56.

(Korosande).¹²⁶ Tijelovo se slavi poslije nedjelje Presvetoga Trojstva, deveti četvrtak nakon Uskrsa. Tim blagdanom obilježavamo ustanovljenje euharistije na Veliki četvrtak. Stoga se Tijelovo slavi isključivo četvrtkom.

Vjeruje se i u određena čudesa koja su se dogodila toga dana. Za vrijeme bogoslužja u Ludbergu, u kapelici sv. Križa svećanik je posumnjao u izrečene riječi i iz prelomljene hostije potekla je krv. Taj događaj želio se zataškati, ali bezuspješno. Ubrzo se pročulo za nevjerojatni događaj i vjernici su počeli hodočastiti u Ludberg.

U Otoku kod Sinja Tijelovo se još zove Božji dan. Više zaseoka činilo je četiri kapelice od vezenih lancuna: četiri lancuna sa strane i jedan odozgo. Momci bi pomogli postaviti kolce da se pričvrste lancuni i cvijeće. Djevojke su bile zadužene za uređivanje kapelica. Unutra bi se postavio stolić, cvijeće i svete slike. Uvijek je ostajala jedna djevojka čuvati kapelicu dok ne prođe procesija jer bi momci znali doći pa bi iz svake kapelice šaleći se pokušali uzeti cvijeće.¹²⁷ U kapelicama je bio postavljen stol koji je predstavljao oltar. Za vrijeme procesije bi se zastalo kod kapelica te se molilo. Procesiju je predvodio biskup, župnik ili netko od svećenika. Ispred kapelice su se skupljala djeca s košarama cvijeća koje su se kasnije posipala pred kapelicom. To cvijeće imalo je značajnu funkciju, prvenstveno socijalnu, jer se njime ukrašavalo sve što je moglo kako bi narod vidilo tko poštiva svete dane i na koji način.¹²⁸

5.26. Sveti Antun Padovanski

Sveti Ante je bio pravi promicatelj Kristove vjere među pukom. Umro je 13. lipnja 1231. godine. Taj dan uzimamo kao dan na koji se slavi njegovo ime. Običaji u kojima se ogleda štovanje Svetog Ante očituju se u postu, zavjetima, krjesovima, procesijama, hodočašćima, crkvama i slavljinama.

Svetog Antu uzima se kao zaštitnika djece i mladeži zbog svog dobra koje je činio za svoga života, ali prvenstveno i zbog legende koja se vezuje uz njegov život u kojoj je on viđen da drži

¹²⁶ Dragić, Marko. *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019., str. 60.

¹²⁷ Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019. str. 66.

¹²⁸ *Isto*, str. 80.

dijete, točnije Isusa, u rukama u kući čovjeka koji mu je ustupio krov nad glavom. Također se i u ikonografiji Svetog Antu pamti i oslikava kako drži dijete u rukama.¹²⁹

Svako selo ili mjesto imalo je, i ima, svoga zaštitnika kojeg se poštivalo i na značajan način slavilo. Na blagdan Svetog Ante priređivalo se veliko slavlje, posebice u Dalmatinskoj zagori. To je bio dan za koji se spremalo cijelu godinu. Pilo se najbolje vino, pekli su se janjci, ljudi su se okupljali okupljali najčešće ispred crkve te se na tim okupljanjima plesalo i nastojalo ostvariti kontakt sa suprotnim spolom. Momci su prilazili djevojkama, točnije onima koje su im se sviđjele te su zajedno s njima plesali kolo. Obitelji su se okupljale i provodile dan zajedno, ali navečer je bio običaj da se odlazi na dernek.¹³⁰ Običaj velikog narodnog slavlja uvečer potvrđuje i Dragić (2018) u svome radu.

„Za Svetog Antu skupila bi se obitelj, oni u nas za Antu, mi u njih za Svetog Roka. Slavia se on u Čaporicama. To je bia zajednički ručak, zaklalo bi se janje, bia je to bogovski ručak. Posli se išlo u centar. Stariji bi ostali doma, a mi u život.“¹³¹

Posebno se sređivalo za tako velike dane u godini. O svom izgledu posebno su pazile žene i djevojke. Bilo je važno dobro se predstaviti u narodu. Izgled je bio bitan jer je mnogo govorio o osobi. Kako se oblačilo i kako je kosa bila namještena moglo je nositi različita značenja. Uvijek je u narodu bilo poželjno da se odabere djevojka koja je imala rumene obraze, svezanu kosu u pletenice i koja je bila prikladno obučena. Težilo se tome da djevojka bude „malo jača“ kako bi se mogla nositi s dužnostima koje je sljeduju u budućnosti.

„Starije žene su imale crne šudare...ma kako ko...a mlade su imale te lenatice. Lanetice su bile smeđe okolo su imale rub. Roba je uglavnom bila šarena, a traveše su bile većinom crne. Robu bi šija ko je zna, bila je ta pokojna Čopeguša, ona imala mašinu na ruke, što se s rukom sve radilo vako na stolu, ona je meni davala tu mašinu, pa sam ja na nju šila. Razlikovala se odjeća mlađih cura i udatih žena. Starije žene su imale korpet, al to je bilo prije tvoje babe i mene. U to vrime nije se puno vodilo računa o toj robi, bitno je bilo da je čista i bitno je bilo da je okrpljena, a to što je iznošena pa je na njoj bilo lapa,

¹²⁹ Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 38-40.

¹³⁰ Zapisala sam 2017.; Kazivačica: Ana Nevenka Ban u Ugljanima.

¹³¹ Zapisala sam 2021.; Kazivač: Davor Ban rođen 1960. godine u Ugljanima.

to je bilo normalno! Košulje su većinom bile bile, a gaća je bilo svakakvih...šarenih, crnih, bilih.... Mater i baba bi plele vunene kalzete, ma to je svaka žena znala plest i plela je. Koristila bi se vuna od ovce, ne bi se bacala ka danas. ¹³²

Posebno su na takvim svetkovinama bili popularni putujući trgovci, tzv. *torbari*, koji su prodavali svakojake sitne predmete kao što su drvene češljice, iglice, džepna ogledalca i konce za pletenje, i slično. Pored toga prodavao se i duhan, stoka i hrana, najčešće uštipci.

„Neki vjernici poste blagujući samo kruh i piju vodu. U čast sv. Antuna održavaju se devetnice. Uoči blagdana pale se krjesovi i vrše škropljenja. ¹³³ Molilo se i vjerovalo u narodu, ako se moli iz srca i iskreno kako će se molitva uslišiti. Molilo se: trinaest Očenaša, trinaest Zdravo Marija, trinaest Slava Ocu i jedno Vjervanje.

5.27. Sveti Ivan Krstitelj

Blagdan Svetog Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja. Toga dana zadržao se običaj paljenja svitnjaka, točnije krijesova. Oko svitnjaka su se okupljali mještani te se plesalo i pjevalo. Seljaci su po poljima palili krijesove¹³⁴ nadajući se da će im polje bolje roditi.

U Bisku se palilo sijeno na guvnima, poljima i u dvorištima. Narod bi se okupio i skakalo se preko svitnjaka. Vjerovalo se da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone jer su vatra i plamen u kršćanstvu simbol za mučeništvo i vjerski žar, ali i za pobjedu svjetla nad tamom.¹³⁵

Ovakva okupljanja, kao i sva druga, bila su prilike da se mještani okupe, upoznaju i zabave. U Dicmu i Gizdavcu običaj paljenja i preskakanja vatre nije se puno razlikovao.

„Nakon mise bi se palila velika vatra. Onda bi se ta vatra priskakala. Mi momci bi se natjecali ko će više priskočiti, a ženske bi se uvik bojale da će opeč noge pa ne bi puno

¹³² Zapisala Ana Sučić 2012. u Tjarici; Kazivačica: Anđa Bota.

¹³³ Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 63.

¹³⁴ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 384.

¹³⁵ Dragić, Marko, Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Croatica et Slavica Iadertina 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. str. 282.

*priskakale. Ako bi ti se svidila koja ženska, onda bi je uvatila za ruku i pitala oćete skupa priskočit vatru.*¹³⁶

*„Na ovaj se blagdan pale svitnjaci. Dvi- tri kuće bi se skupile i zajedno palile svitnjak. Onaj ko bi zapalija svitnjak bi se prvo prikrižia. Posua svitnjak sa blagoslovljenom soli i izmolia vjerovanje. Oko svitnjaka bi se svi skupili i stari i mladi i veselili se i igrali kolo. Mlađarija bi preskalala vatru, a stari bi grijali leđa jer su virovali da će ih zaštititi od boli. Kad bi nesta plamen i žar, ujutro prije izlaska sunca bi hodali bosu po lugu i to je spriječavalo nastanak buganaca.”*¹³⁷

U Cetinskoj krajini se ovaj blagdan obilježavao dernekom u Grabu.

5.28. Velika Gospa

Velika Gospa blagdan je koji se slavi 15. Kolovoza. To je najznačajniji blagdan Sinjske krajine kojim se slavi uznesenje Blažene Djevice Marije na nebo. Toga dana odlazilo se na zavjet Gospi, a to su najčešće činile žene koje su molile za svoje zdravlje, zdravlje svojih ukućana i za stoku kao i za urod te godine.¹³⁸

Takav običaj odlaženja u Sinj jako je lijepo zapisala Iva Skulović (2014) u Trilju:

*„Nije bilo asfalta nije bilo ništa već bi išle lipo bose, pođi i moli Boga, ne bi, ne bi pričale ni od ovomu ni od onomu već bi samo Boga molile. I lipo kad dođi Gospi lipo došle oblizle oko Gospe, obišle, platile bi lemonzinu ili misu šta smo mi želile. Mislin od srca da ćemo učiniti nešto, i onda bi lipo kad bi misa, mislin slušali bi misu, kad bi misa završi, mi bi izašle vani, prošetaj se, kupi šta bi nami bila želja za kupiti, nije kava se pila ka danas, već nije ni sok! I onda bi došli kući, ne bi smile beštimate i mislin to se strogo pazilo da ne bi beštimate makar oni dan kad bi se pričestile, ispovidile, pa bi baba rekla: „ Nemoj sad beštimate, nemoj vruga, nemoj đavla, nemoj na Boga!”*¹³⁹

¹³⁶ Zapisala Petra Milun 2020. godine; Kazivač: Mate Milun u Dicomu.

¹³⁷ Zapisala Matea Milin 2012. godine; Kazivač: Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

¹³⁸ Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. u: Narodna umjetnost (hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku), Vol. 5 i 6, No. 1, lipanj 1967., str. 486.

¹³⁹ Zapisala Iva Sekulović 2014. u Trilju; Kazivačica: Nevenka Sabljčić udata Gabričević rođ. 1941. god.

Velika Gospa slavila se i poštivala u cijeloj Dalmatinskoj zagori. Bio je to dan kada bi se cijela Zagora okupila u Sinju. Svako mjesto i selo poštivalo je tradiciju hodočašćenja. Odlazilo je i staro i mlado. Neka mjesta i sela bila su udaljenija, a neka su bila blizu i nije bio problem odvažiti se na takav pothvat. Narod iz obližnjih sela Dicma i Maljkova rado se upuštao u takvo što.

“Krenilo bi se ujutro rano oko 4 ili 5 ili kad bi se dogovorila sa susjedima. Neki bi zavitovali i dicu Gospi Sinjskoj i onda bi vodili i njih. Dica kad bi se umorila, nosili bi ih, nije bilo druge.”¹⁴⁰

“To bi se išlo pješke u Sinj i zavitovalo bi se. Pješke do Sinja bi trebalo nekih dva ipo sata do tri. Kad se dođe, molilo bi se, a stare žene šta bi se zavitovale, išle bi bose i kad bi došle dole, ne bi hodale već bi oblizale na koljenima oko kipa.”¹⁴¹

U prošlosti se tijekom cijele godine odlazilo na hodočašće iz svih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine kako bi se odala počast Gospi Sinjskoj. Hodočašće je tada bilo mnogo teže za razliku od danas jer je u nekim slučajevima ljudima jedini orijentir predstavljala zvijezda sjevernjača.¹⁴² Bila je to prigoda za susrete i upoznavanja, za razgovore i dogovore, poznanstva i ljubavi.

Vjeruje se da je Gospa Sinjska obranila grad od Turaka¹⁴³ te se na spomen toga dana i zahvalu Gospi od 1715. godine trči Sinjska alka.

5.29. Svi sveti i Dušni dan

U hrvatskoj tradiciji Svi sveti i Dušni dan su dani kojima odajemo počast mrtvima. Blagdan Svih svetih obilježava se 1. studenog kao spomen na sve poznate i nepoznate hrvatske svece i svete.¹⁴⁴ Dušni dan obilježava se 2. studenog kada se Crkva sjeća svih mrtvih. Hrvati su narod koji iznimno štuje navedena dva blagdana. Odati počast preminulima i način na koji će se to učiniti/izraziti, oduvijek je bilo od iznimne važnosti. Narod koji je svoj karakter i snagu izgradio

¹⁴⁰ Zapisala Petra Milun 2020. u Dicmu; Kazivačica: Dinka Milun.

¹⁴¹ Zapisala Ana Sučić 2012. u Maljkovu; Kazivač: Ivan Bilandžić rođen 1954. godine.

¹⁴² Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 169.

¹⁴³ *Isto*, str. 165.

¹⁴⁴ Dragić, Marko, *Svijska u kulturnoj baštini Hrvata, Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 484.

na temeljima tradicije teško zaboravlja svoje *dužnosti*. Stoga nas ne smije čuditi su ovi blagdani neradni dani (točnije Svi sveti) i što su izvrsna prilika da se obitelj okupi i obiđe svoje pretke na grobljima, odajući im počast svijećama i vijencima.

Odlazak na groblje podrazumijevao je već istaknuto paljenje svijeća, škropljenje posvećenom vodom i postavljanje vijenaca.¹⁴⁵ Kod Imotskog ostao je takav običaj, ali nije bilo mnogo cvijeća i svijeća. Naime, nije bilo ni pokapanja kao danas. Danas se grob veliča vijencima, svijećama i ponajviše spomenicima, a tada nije bilo ničega, već se u zemljani grob postavljao križ.¹⁴⁶ Tamo nije bilo mnogo imućnih obitelji koje su mogle sebi priuštiti obiteljske grobove, već je svaki zaseok imao po dva, tri groba za odrasle i jedan za djecu. Svijeće su se izrađivale od materijala koji se mogao naći u kućanstvu. „*Svijeće su se pravile tako da se u čašu ulije pola vode, pola ulja, pa se stavi lumin na plovak od pluta i odozgo se stavi malo lima da ne potone. Lumin bi tako plivao i gorio dok ima ulja. To su svijeće uljanice, dušice. Te svijeće pale se kad zvona uvečer zazvone, a sutra popodne gasile bi se ili ostavljale da gore dok ulje traje.*”¹⁴⁷ Na groblja se nije odlazilo tokom dana, nego u ranim jutranjim satima. Vjerovalo se da se toga dana ne smije raditi ništa na zemlji (sijala se jedino pšenica na Dušni dan¹⁴⁸) jer to uznemirava mrtve koji počivaju u njoj. Iako je Dalmatinska zagora poznata po svojim rerama i gangama, toga dana poštivao je potpuni mir.¹⁴⁹ Takav je običaj i danas. To je dan pun tuge, sjete i nikad nestale ljubavi prema preminulima.

„*U Dugopolju je za vrijeme ručka gorjela svijeća s ukrašenim kruhom. Pred kraj ručka domaćin bi umočio komadić kruha u vino i po tri kapi vina kapnuo na svaku svijeću, a ukućani govorili: Drž' se, moj putniče, ne daj se, moj putniče! Ako se svijeće ne bi odmah ugasile, to se ponavljalo, a kad se uspije, ukućani su govorili: Zbogom odi, moj putniče, da te i dogodine u zdravlju dočekamo.*”¹⁵⁰

Misa je bila vrlo bitna za vrijeme Svih svetih i Dušnog dana i uvijek se odlazilo na nju. Po završetku mise odlazilo se do grobova. U vrgoračkom kraju je bio običaj moliti uz grobnicu i

¹⁴⁵ Dragić, Marko. *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 419.

¹⁴⁶ *Isto*, str. 420.

¹⁴⁷ Zapisala Maja Bašić 2011. godine; Kazivač: Ljubomir Bašić. Rkp. FF ST, sv. 2011.

¹⁴⁸ *Isto*, str. 423.

¹⁴⁹ *Isto*, str. 420.

¹⁵⁰ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 472, 473.

nabrajati imena pokojnika. Prema izvoru taj običaj je sačuvan i danas, ali uz znatno manje ljudi ispred groba.¹⁵¹ Ono što je zanimljivo, posebice zbog blizine mjesta, je to što se u Imotskome i okolici upravo isti običaj zadržao, ali s manjim odstupanjem. Za imotski kraj je karakteristično to što se svaka prva nedjelja u mjesecu naziva zadnji dan te se tada čitaju imena svih umrlih u tom mjesecu.¹⁵²

Pored toga važno je istaknuti još jedan dan, točnije noć, u kojoj se prisjećamo preminulih, a to je Badnja noć. Ističući simbol i važnost svijeće, posebice u hrvatskoj tradiciji, svijeća kao takva poprima različito značenje ovisno o broju. Jedna svijeća simbolizira vjeru u Boga, dvije simboliziraju Boga i čovjeka, a tri Presveto Trojstvo.¹⁵³ Oduvijek je svijeća predstavljala oproštaj od mrtvih i nadu za vječnim životom. Uz svijeću uvijek je bila i popratna molitva za njihove duše. U nekim dijelovima Hrvatske zapaljene svijeće predstavljale su *mrtve* i *žive*. Ovisno o tomu koja se svijeća prije ugasi, za njih je bilo potrebno moliti.¹⁵⁴

Kako bi naglasili važnost vjere u zagrobni život, a na čijem je putu svijeća označavala miran i dostojanstven put ka tome. 2. veljače obilježava se kršćanski blagdan *Svijećnica ili Prikazanje Gospodinovo*. Toga dana blagoslivljaju se svijeće i održava se procesija. Taj je blagdan bio važan Sinjanjima koji su vjerovali ako je na Svićnicu lijepo i vedro vrijeme, cijelo proljeće će biti kišno, a ako je kiša na Svićnicu, na proljeće će biti lijepo vrijeme. Znali su reći da jazac gradi svoju kuću jer će kipa ili je pak ruši jer će lijepo vrijeme.¹⁵⁵

Njegujući navdene blagdane ne samo što odajemo počast starijima, već odajemo počast i nama samima koji ne želimo biti zaboravljeni. Stoga je zanimljivo promatrati činjenicu da su ovo blagdani u kojima djeca već od malih nogu zajedno sa svojim obiteljima obilaze groblja te ih se uči o prolaznosti života, ali ne i o zaboravu.

¹⁵¹ *Isto*

¹⁵² *Isto*.

¹⁵³ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata, Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467.

¹⁵⁴ Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 76.

¹⁵⁵ *Isto*, str. 481.

Rječnik

B

beštinati-psovati Boga, Gospu i svetce

bukara-drvena posuda iz koje se pilo vino

Ć

ćokolada-čokolada

D

dota-miraz koji se daje djevojci kada se udaje

drugovanje-druženje/prijateljstvo

duvan-duhan

Đ

đava-vrag

G

gaće-hlače

F

friško-svježe

G

gostba-gozba

I

itniti-baciti

K

kapula-crveni luk

kušin-jastuk

L

lola-momak/dragi

M

mećati-stavljati

N

nedilja-nedjelja

P

pijat-tanjur

posli-poslije

T

tielo-tijelo

traverša-pregača

S

silo-seosko večernje okupljanje

sime-sjeme

skuvati-skuhati

Š

šenica-pšenica

šudar-mrama

Z

U

zdilica-zdjelica

uncut-mangup, netko tko čini sve ono što ne
bi trebao

zavit-zavijet

unda-onda

Ž

žderati-jesti

uvik-uvijek

živiti-živjeti

utaknuti-dati/staviti

V

virovati-vjerovati

7. Zaključak

Dalmatinska zagora je vrlo je široko područje koje ima davnu prošlost i tradiciju. Ovim radom željela sam prikazati njezinu šarolikost, slojevitost i bogatstvo. Naizgled jedinstveno područje koje sačinjavaju brojna sela, mjesta, općine i gradovi. Ta raznolikost uvelike je vidljiva ako se samo udaljite par kilometara i posjetite obližnje selo/općinu. Razlika može, ali i ne mora postojati, može se temeljiti samo na različitosti nošnja i napjeva. Mogu je činiti dani u godini koji se u nekom mjestu obilježavaju, a u nekom ne. Razlika može biti vidljiva u svakodnevnom obiteljskom životu ili pak odnosu prema ženama.

Ovim se želim osvrnuti na citat Zvonimira Ljevakovića s početka rada koji upravo naglašava tu raznolikost našeg naroda koju treba njegovati i cijeniti.

Kulturna povijest Hrvata oblikovala se riječima, točnije fabulom koja je postojala, a koja se mijenjala i prisvajala od mjesta do mjesta. Tako su i nastajale brojne priče, legende i poslovice koje su se s vremenom mijenjale i izobličavale sve do neprepoznatljivih oblika.

Tradicija i običaji su temelj onoga na čemu se zasniva sadašnjica. Da bi spoznali sadašnjost, potrebno je shvatiti i razumjeti prošlost. Brojnim terenskim istraživanjima pridonosimo tome da se naša kultura i običaji ne zaborave.

Pjesme, plesovi, običaji, dani svatkovina, opisi svakodnevnih života i obitelji ostaju zapamćeni zahvaljujući našim pretcima koji se rado prisjećaju svega toga. Stoga ima nešto u onome što kažu: „Dok je sela, bit će i priča i običaja!“

Sažetak

Identifikacija je potreba pojedinca i zajednice kojom se želi zadržati u sjećanju ono što smatra bitnim za svoj narod. Usmenost se zasnivala na oznakama literariziranog, utemeljenog na sjećanju, koje se prenosilo s naraštaja na naraštaj te je kao takvo zadržavalo svoj smisao. Široko područje Dalmatinske zagore je u radu vrlo detaljno opisano, što geografski, što kulturno. Samo područje razlikuje se, od mjesta do mjesta, običajima, plesovima, vjerovanjima i načinom života. Ljudi su ono što je uzrokovalo da se ovo područje tijekom godina mijenja, stoga su u ovom radu zabilježene i opisane opće karakteristike lokalnih slavlja, svetkovina, blagdana i svakodnevnog života. Razlike se mogu promatrati u etnološkom, antropološkom i teološkom kontekstu. U samom radu su ujedno navedene i priče kazivača koji su rođeni, odgojeni i koji su živjeli cijeloga života na području Dalmatinske zagore. Običaji zapisani u ovome radu su godinama čuvani i prenošeni s koljena na koljeno. Oni predstavljaju veliko etnološko i lingvističko blago koje je stvorilo temelje našeg naroda.

Ključne riječi: identifikacija, narod, Dalmatinska zagora, vjerovanja, običaji, način života

Summary

Identification is the need of an individual and a community through which it is possible to preserve in memory what is deemed important to a nation. Oral tradition was established on the foundations of writings, based on memories and passed down from generation to generation. The sprawling area of Dalmatian zagora was described in detail in this thesis, be it geographically or culturally. The are itself, depending on the town, varies in customs, dances, beliefs and lifestyles. It is the people that made the area change over the years, so consequently the general characteristics of local festivities, holidays and everyday life are recorded and described in this thesis. The differences can be observed in ethnological, anthropological and theological context. Also noted in this thesis are the tales of the storytellers that were born and raised in the area of Dalmatian zagora and that have spent their whole life there. Customs recorded in this thesis have been upheld and passed down for generations and they represent the rich ethnological and linguistic tradition that formed the foundation of our nation.

Keywords: identification, nation, Dalmation zagora, beliefs, customs, lifestyle

Literatura

1. Alaupović-Gjeldum, Dinka. *Običaji i vjerovanja uz rođenje, ženidbu i smrt u dijelu splitske zagore*. Ethnologica Dalmatica, Vol. No. 4-5, 1996., str. 63.-81.
2. Babić, Marko. *Šutnja Velike subote*. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija 53 (1). Split, 2013., str. 80.-91.
3. Barlek, Josip. *Uz križ stati - hrvatski Uskrs*. Podravski zbornik, No. 32, Etnografski muzej, Zagreb, 2006., str. 285.-286.
4. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 2013.
5. Braica, Silvio. *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004.
6. Čapo-Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji*. Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb, 1997.
7. Dragić, Helena. *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 235.-252.
8. Dragić, Marko. *Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji*. Ethnologica Dalmatica 28. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2021., str. 51.-73.
9. Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 37.-84.
10. Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019., str. 59.-81.
11. Dragić, Marko; Dragić, Helena. *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croatica et Slavica Iadertina 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. str. 275.-329.
12. Dragić, Marko. *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica 25 (1). Etnografski muzej Split, 2018., str. 37-66.
13. Dragić, Marko. *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2). Zagreb, 2016. str. 259.-281.

14. Dragić, Marko. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina 12 (1). Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 153.-177.
15. Dragić, Marko. *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., 5-42.
16. Dragić, Marko. *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 141.-163.
17. Dragić, Marko. *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2). Split, 2015, str. 303.-323.
18. Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, 2015, str. 155-183.
19. Dragić, Marko. *Priprava hrane za Božić i post na Badnji dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Motrišta br. 75.-76., Mostar, 2014., str. 31.-49.
20. Dragić, Marko. *Općedruštveni značaj usmene književnosti*. Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade. Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014.
21. Dragić, Marko. *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*. Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3). Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.-426.
22. Dragić, Marko. *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269.-313.
23. Dragić, Marko. *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. Zadar, 2012., str. 155-188.
24. Dragić, Marko. *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 43.-62.
25. Dragić, Marko. *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina 6. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
26. Dragić, Marko. *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 2010., str. 81.-103.

27. Dragić, Marko. *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4). Split, 2010., str. 467.-488.
28. Dragić, Marko. *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*. Ethnologica Dalmatica. Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.
29. Dragić, Marko. *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*. Crkva u svijetu. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3). Split, 2009., str. 205.-228.
30. Dragić, Marko. *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, str. 21-43.
31. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
32. Dragić, Marko. *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414.-440.
33. Dragić, Marko. *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2007. str. 369.-390.
34. Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96.-117.
35. Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
36. Ivančan, Ivan. *Narodni plesni običaji u Hrvata, Hrvatska matica iseljenika*. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb, 1996.
37. Jurilj, Zorica. *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. Ethnologica Dalmatica, vol. 25, br.1. 2018., str. 5.-35.
38. Kelava, Josipa. *Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018., str. 157-171.
39. Matas, Mate. *Zagorski pojas splitske općine – primjer eksodusnog područja*, u Hrvatski geografski glasnik, Vol. 47. No. 1., 1985., str. 121.-152.
40. Mijoč, Maneta, Dukić, Josip. *Služavke malog Isus u župi Trilj i župi Košute* (1966.-2016.). Trilj, Košute, 2016.

41. Milićević, Josip. *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967.
42. Paul, T. *Sveci: ilustrirana svjetske enciklopedija*. Zagreb, 2011.
43. Pogačnik, Jože. *Tragovi u vremenu*. Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 132.-157.
44. Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Golden marketing, Zagreb, 1995.
45. Smičiklas, Tade. *Poviest Hrvatska*, dio prvi. Matica hrvatska. Zagreb, 1882. (<https://www.matica.hr/media/knjige/poviest-hrvatska-i-991/pdf/poviest-hrvatska-i-pdf.pdf>)
46. Vojinović Traživuk, Branka. *Jedan etnološki pogled na Božić*. Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019., str. 1.-23.
47. Vulić, Sanja. *O nekim pučkim imenima blagdana Nevine dječice*. Folia onomastica Croatica, Vol. No. 2, 1993., str. 99.-107.
48. Wolf, Kirsten, *Old Swedish legends of Saint Barbara*. Arkiv för nordisk filologi 114, 1999., str. 63.–88.

Repozitorij (diplomski/završni radovi):

1. Bašić, Maja, *Usmeno-književna baština u etnološkom i teološkom kontekstu u Krivodolu kod Imotskog*, 2014.
2. Čavka, Ana, *Usmenoknjiževna baština u etnološkom kontekstu Dugopolja i Zagore*, 2017.
3. Granić, Ivana, *Tradicijska kultura u Zagori u etnološkom i antropološkom kontekstu*, 2018.
4. Gulić, Andrea, *Suvremena etnografija usmenoknjiževnih vrsta u kontekstu tradicijske kulture u sinjskom kraju*, 2020.
5. Jerkan, Nikolina, *Suvremena etnografija tradicijske kulture u Cetinskoj krajini*, 2016.
6. Milin, Matea, *Tradicijska kulturna baština u Dalmatinskoj zagori*, 2016.
7. Milun, Petra, *Usporedba crkveno-pučke tradicijske kulture sinjskog i dubrovačkog kraja*, 2021.
8. Sekulović, Iva, *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u Sinjskoj krajini*, 2014.
9. Strukan, Marina, *Etnofilološka baština u Bisku kod Trilja*, 2021.
10. Sučić, Ana, *Duhovnost u suvremenoj etnografiji sinjskog i triljskog kraja*, 2013.
11. Tomić, Nevja, *Nematerijalna kulturna baština u triljskom kraju*, 2018.

Internetski izvori:

1. <https://www.kosute.hr/kosute-kroz-povijest/kosute-pod-mletackom-upravom/>
2. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42981>
3. <https://www.zupa-svana.com/nevina-djecica-28-xii/>
4. <https://www.lado.hr/>

OBRAZAC I.P.**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENT/ICA	Natali Ban
NASLOV RADA	Tradicijska kultura Zagore u etnološkom, antropološkom i teološkom kontekstu
VRSTA RADA	Diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	Humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	Filologija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Prof. dr. sc. Marko Dragić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Prof. dr. sc. Marko Dragić 2. Prof. dr. sc. Lucijana Armanda Šundov 3. Dr. sc. Nikola Sunara

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi seobrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

29.8.2022., Split

mjesto, datum

potpis studenta

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Natali Ban, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice Hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 29.8.2022.

Potpis

A rectangular area containing a handwritten signature in black ink that reads "Ban Natali".